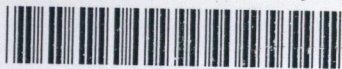

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00598128 (X)

2012

ТВОРИ
СТЕПІ ГУДАНСЬКОГО

ТОМ V.

Ціна 1 кор.

У ЛЬВОВІ, 1910.

—
Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка.

—
З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

В. 2596/5-

ТВОРИ
СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО.

Том V.

ВПОРЯДКУВАВ

А. Кримський.

Друге виданє.

У ЛЬВОВІ, 1910.

Коштом Наук. Тов. ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

2р

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

**Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-36 350**

И. 19664/5

Переднє слово.

Так само, як і ті писання Руданського, що увійшли в другий і третій том нашого видання, поема „Цар - Соловей“ і „Старочеські співи“ переховувались у шан. П. Г. Житецького в Києві. Він, оддаючи міні 1895-го року рукописи поетові, думав, що оддає міні їх усі, а через те я, друкуючи 2-й том, заявив, що поему „Цар-Соловей“ треба вважати за загублену (ст. 1). Та позаторік, переглядаючи скриню з лексичними матеріалами для історичного українсько-руського словаря, яку міні доручив шан. Павло Гнатович, я на свою несподівану втіху знайшов у ній не тільки „Царя-Соловея“, але ще й невідомий нікому переклад із Королеводвірського рукопису. Воно правда, розповсюднений переказ про те, буцім Руданський не написав нічого красшого над „Царя-Соловея“, показуєть ся дуже переборщеним, бо я, наприклад, реальні „Приказки“ і „Світові байки“ поставив би висше од алегоричного „Царя-Соловея“; але що на тій поемі лежить таки печать талану, того ніхто заперечити не зможе.

Автор назвав „Царя-Соловея“ казкою, і справді її можна читати з великим заінтересованем попросту як казку. Тільки ж із давна вже було звісно (од покійного Ніщинського), що автор хотів тією казкою алегорично обмалювати відносини Словян поміж собою. А в тім, сам кінець казки мусить напоумити навіть зовсім недогадливого читача, що Цар-Соловей — то словянський прабатько, царевич-Пастух з чарівливою дудкою — музикальний народ Чехи, пан-Мишливець з поляни — Поляки, царівна-Золотокрила — Україна, а одновірний з нею Причепан — Москалі. Коли читач од разу держатиметь ся сего погляду, то всяка сторінка з казки дасть йому якийсь історичний натяк. Отак у насмішливім оповіданю наймитовім про пан-отця та в циніченській сцені між пан-отцем і молодницею читач митю почує одгук середньовікових фавль або новель Бокачієвих про неморальне жите духовників, а в нещасливім гусакови, що його живцем спік голодний пан-отчик, упізнає безсмертного чеського Гуса; в кумедній халепі, яка скоїлась Німцєви від Пастухової дудки, читачєви вчуєть ся поважні словянофільські ноти; в житі та кию коло степу не важко буде впізнати Житомир з Київом, а в розговіню царівни і Причепани у православного попа — зустріч України з Великоруско на спільнім релігійнім ґрунті.

Рукописи, з яких друкується сей том, власноручні авторові. У Руданського, як звісно, трапляється немало провінціалізмів*). Котрі з них, на мою думку, цікавіші для фільольога (приміром, „рямінний“ замість „ремінний“), ті я зазначив у доливї, хоч виправляв у текстї. А от які менше цікаві діалектичні особливости я повиправляв без усяких приміток: 1) тверді голосні після р (цара, царові, царом, царувати, затраслась, сварать ся, мирать ся, кучеравий, з гóра, до мора, загорать ся, випрадає, раса); 2) помішане е та и (чиплявся, стрикоче, занихає, забринить, втиряю, втичє, стрипинути, обирнулася, всюде, похелилася, єї — зам. звичайного ії); 3) и замість і (на смертельним); 4) о замість і (спокойно, спокойний, роскошний); 5) е зам. і (весенній, меж, „ступень“ чується часто по всій Україні, і через те я його не виправив на „ступінь“); 6) суголосні глухі замість дзвінких (вітбуває, вітки, откриті, вігдати, вігдалив ся, замихтіли, михтять, лехкою**); 7) випаданє й (на гладкі підлозі, при лихі долї, у старі столиці, вражі силї,

---

*) Що ж до тієї чудернацької мови, яку Руданський вкладає в уста Німцєви, то для ілюзії нехай читач уважає її за чеську.

***) Такі написаня, як „вітдати“, не можна навіть уважати за реальний факт діалектології, а попросту за особливість авторової правописи.

по правлі Божі, а не чоловічі, в сі долині, на ні, при ні, по траві зелені, панні уродливі, на равї глібокі; також: стані зам. стайні, но зам. іно або йно); 8) ю зам. ї і навпаки (цюлувати, глібокий)*); 9) у зам. о (покуштувати); 10) придихальне г в початку слів (гатаман, гинший); 11) я зам. е (сужано, опущане, заручана, відломляне); зайве в (увсе, увся, увсі, увзяти, увзяв, встидливая); 12) ї та и зам. є в формах ем і есь (сконавись, яким, затонивись, пізнававись, памятавим, вважає-ім, виучав-їсь, просив-їсь). Правопись я виправив так, що замісь **ы** та **и** (так усе у Руданського) поставив скрізь **и** та **і**; та ще замісь „луче“ (з одним ч) поставив „лучше“, замісь „счастливей, счастья“ — „щасливей, щастя“; та ще замісь росіянізма „седмого“ написав „сьомого“. — Всі отсі дані стосують ся тільки до тексту „Царя-Соловея“; спис виправок у Королеводвірській рукописі подано далі на належнім місці.

В 3-ім томі, уже як він видрукував ся, я побачив ось які друкарські помилки (прохаю читачів виправити їх):

Ст. 20, в примітці 2 ій викинути слова: „зросийщена форма“ і перенести в примітку 1-у.

---

*) На мою думку „глібокий“ вийшло не в „глібокий“, а з „глюбокий“.

стор.		замість	треба
21	ряд. зн. 4	виходить	виходило
27	" з гори 8	а Русалиму	в Русалиму
74 і 75		чоботах	чоботях
86	ряд. ост.	най	дай
87	ряд. 1-ий	треба читати так:	"Якось він підсунув ручку".
87	" 2	Го!	в то
87	" 6	Май	Дай
99	" зн. 15	з боків	через зад
99	" ост.	закрити	покрити

Окрім того мушу заважити, що в декотрих приказах другого тому єсть такі відміни проти рукопису, про які я нічого ісінько не згадав у передмові. Поясню, через що так воно сталось. Друкуючи той том, я не вислав до Галичини увесь текст відразу, але переписував його частинами і так одсилав. Серед приказок Руданського були деякі порнографічні, і їх важко було друкувати, а деякі — попросту вільні, або з одним-двома незвичайними словами; що до таких, то я був певний, що випустивши дотичне слово можна буде їх друкувати. Та зараз же я побачив, що в Галичині дивлять ся на сю справу інакше. Єсть, наприклад, приказка у Руданського про лїнивого сина; батько питає його: „Та скажи ж нарешті, до чого ти здатний! до якої роботи?“ а син відкажує: „Щоб робити діти“. Я сподївав ся, що вона

підє в друк, а вона не пішла; а ті приказки, в яких я робив пропуски, теж не друкували ся, бо робили ся незрозумілими. Тоді я, хоч як міні було прикро накладати руку на чужий текст, зачав, відсилаючи до Галичини рукопис, потайки робити в нїм дрібненькі зміни: наприклад я переписував „кізяк“ замісь одного грубого слівця, і т. и.; таким способом я обравував в півтора десятка приказок, які без того зовсім не могли-б були побачити світа. Згаданим змінам підлягли приказки надруковані на сторонах: 42, 44, 88, 90, 96, 97, 98, 104, 105, 110—111, 115, 120, 123, 127, 131, 133. Може колись міні пощастить оголосити ті річи так, як вони написані в самого Руданського; і навряд чи буде від того шкода для чиєїсь моральности!

Москва, 1899 року, 12/24 січня.

А. Кримський.

ЦАР-СОЛОВЕЙ.

КАЗКА.

(1857.)

Був собі журавель куций,
Хвіст закарлючив,
Наносив сінця
Повні яселця.
Червона шапочка, —
Красна казочка?
Чи кавати, чи ні?

Приказка.

ЦАР-СОЛОВЕЙ.

Часть перша.

—•—
I.

За горами, за морями
Єсть велике царство:
Могучого Соловея
Сильне государство.

І в тім царстві круту гору
Річка підмиває;
Над горою — Соловеїв
Пишний палац сяє.

Стіль — склянная, в діянтах,
Стіни — кришталеві,
Скрізь підлога золотая,
Двері — брилянтові.

У палацу на високім
Золотім помості
Стоїть престіл Соловея
З слонової кості.

А на нїм лежить держава,
Скипетр і корона,

І шайки правдиві висять
На вагах закона.

І брилює царський палац,
Грає як зірниця,
А навколо р'звинулась
Пишная столиця.

І столиця — вся обвита
Крепкими мурами,
Тай ті мури замикають
Дві велізні брами.

І від мідної дороги
З брами, як віднога,
Йде до самого палацу
Срібная дорога.

А землі-ж мав Соловей-цар —
Боже, твоя воля!
На полудень степ тягнув ся,
На опівніч — поле.

І як степ той, так і поле
Упирали в море;
На заході цілу землю
Розділяли гори.

І на північ від тих горів*)
Землю пущі вкрили,

---

*) = гір. А. К.

На полудень росла травка
І джерела били.

І щасливо царював він:
Ворогів не було;
На заході було тихо,
Ніби сном заснуло;

З опівночі і з полудня
Брилувало море,
Да й з восходу йому було
Не велике горе:

Хоть Канчук, царевич сильний,
По степу шатав ся,
Але й той із Соловейом
Воювать бояв ся.

II.

Була в царя Соловея
Красная столиця,
Та ще краща в нього була
Молода цариця.

І любились цар — цариця,
Нігде правди діти;
І на радість і потіху
Дав їм Господь діти.

Мали вони за три роки
Три хороших сина.

І першая із них була
Добрая дитина.

Таке тихе, таке миле!
Лиш на ноги стало,
Вже від раня до смерканя
Поля не кидало.

Все на полі, все на паші,
З чередою ходить,
І всі думи свого серця
Співами виводить.

І найбільше з нього втіхи
Цар та жінка мали
І царевича малого
Пастушком назвали.

Середущий не так добрий,
Як проворний вдався
І ніколи, як і перший,
Дому не тримався.

Вигнув дужку з обичайки,
Завязав струною,
Зробив стрілку з очерету,
Засмолив смолою.

І бувало, тільки встане,
З раня до смерканя
Скрізь ганяє і стріляє,
Робить полюваня.

І із нього цар-цариця
 Свою втіху мали
 І царевича малого
 Всі Мисливим звали.

Третій син їх був Причепа,
 Так і називав ся
 Чи від того, що ніколи
 Льоху не кидав ся ;

Чи від того, що до бочки
 Коли приплявить ся,
 То бувало тягне, тягне,
 Поки не звалить ся ;

Чи від того, що бувало
 П'яним хилитав ся
 І, щоб тільки не упасти,
 Він за все чіпляв ся.

Так і жили й виростили
 Царськії синочки :
 Їден в полі, другий в лісі,
 Третій коло бочки.

III.

Ще цариця чує силу,
 Ще й надію має,

А Соловей занедужав,
Смерти виглядає.

Виглядає свої смерти
На гладкій підлозі,
Збілів волос його чорний,
Ніби на морозі.

І ослабли сухі руки,
Холодять ноги,
І не може він підняти
Голови з підлоги.

Гаснуть очі, як ті зорі,
І життя згасає;
І жахнув ся Соловей-цар
І дітей скликає.

І царевичі зійшли ся,
Коло нього стали,
Коло нього разом стали,
Гірко заридали.

„Діти мої! — батько каже,
Нічого ридати!
І цареви, хоть і цар він,
Треба-ж умирати.

„Як умру я... діти, діти...
Станьте, не ридайте!...
Як умру я, моє тіло
В степу поховайте.

„І по колії*) три ночі
Ходить вартувати:
Там я буду своїм дітям
Землю роздавати.“

І на силу Соловей-цар
Руку підіймає;
Сини плачуть і ридують, —
Він благословляє.

І царевичі склонились,
На коліна стали
І останній раз живого
Батька цілували.

Незабаром по умершій
Діти голосили;
Незабаром мертве тіло
В степу хоронили.

Хоронили й поховали,
Богу помолились,
Повернули до палацу,
Сіли, зажурились.

Стали вагу розважати,
Думоньку гадати,
Як то кожному прийдець ся
Нічку вартувати.

---

*) по черзі. А. К.

IV.

Нічка тиха. Зорі світять,
 В небі місяць грає.
 Степ туманом обгорнув ся
 І сном засипає.

Не шумить сухий чорнобиль,
 Коник не стрекоче,
 Перепілка не співає,
 І вуж не сикоче.

І дримає степ широкий
 І кругом біліє,
 Тільки свіжая могила
 На степу чорніє.

І в могилі Соловей-цар
 Сном опочиває.
 Над могилою царевич
 Варту відбуває.

Відбуває самий старший,
 Батька виглядає
 І сумнії свої думи
 Та співи співає.

Вдруг*) по степу загуділо,
 Затряслась могила,
 І царевич ізжахнув ся:
 Північ наступила.

---

*) В тім.

І дух царя-Соловєя
Став на верх могили.
Як діямент, його шати
Пишнії світили.

І на вінку на смертельнім
Квітки виростали,
Виростали, розпукали,
Чоло обвивали.

І говорить він до сна:
„Сину ти мій милий!
Іди, сину, ти на захід
В ліво від могили.

„Там ти будеш між горами
Свою землю мати.
Там ти будеш сам по собі
Царем царювати.

„А за тебе, що вартуєш
Ти могилу сую,
Я сопілку золотую
Тобі подарую.

„І як сумно ти заграєш,
Усе засумує;
А як весело заграєш
Усе затанцює.“

Дух іздивів. І на землю
Ще роса не спала,

Як сопілка на могилі
Золотá лежала.

І узяв її царевич.
З братами простив ся
Тай на рідну сторононьку
Жити віддалив ся.

V.

В другу нічку середущий
Варту відбуває
І стрілою на могилу
Землю підгортає.

І опівніч наступила,
Степ заколисав ся,
І дух царя-Соловея
Сину показав ся.

І говорить він до сина:
„Сину ти мій милий,
Іди, сину, ти на захід
В право від могили.

„Там з лісами та звірями
Будеш землю мати,
Там ти будеш царювати,
Звірів полювати.

„А за тее, що вартуєш
Ти могилу сюю,

На потіху тобі, сину,
Коня подарую.

„І як схочеш полювати
В добрую годину,
Через вуха лиш коневи
Перелізеш, сину.“

Дух іздимів. Іще в небо
Зорі не уплили,
А вже коник вороневський
Стояв край могили.

І повів коня царевич,
З братом розпростив ся,
Тай на рідну стороньку
Жити віддалив ся.

В третю нічку наймолодший
Варту відбуває
І десятую бутельку
З горя випиває.

І співніч наступила,
Степ заколисав ся,
І дух царя-Соловея
Сину показав ся.

І говорить: „І ти, сину,
Хоть не вартий того,
А повинен долю взяти
В царя, батька свого.

„Будеш, сину, мою землю
І мій палац мати,
Там з царицею ти будеш
Разом царювати.

„А за теє, що вартуєш, —
Я і сам не знаю,
Чим я тебе, п'яний сину,
Дарувати маю?“

— „Чим же, тату, дарувати?
Таку бочку дати,
Щоб із неї пити, пити,
І не випивати.“

Дух іздимів, зорі згасли,
І роса упала.
Аж тоді на верх могили
З вином бочка стала.

І пішов царевич з нею
Тай ідучи впив ся.
І в палацу на порозі
П'яний повалив ся.

VI.

Ще Причепа не приспав ся,
Лежить на порозі,
А вже Канчук з його військом
Беть ся на дорозі.

Так воно пак і не страшно-б:
В нього війська много,
Тай усе народ добірний,
Їден у їдного.

Ба, й Канчука з його військом
Лихо не узяло!
Бо вже справного такого
В світі не бувало.

І два війська ізійшли ся,
Як дві сильних тучі;
Як блискавка, замигтіли
Палаші блискучі.

От без жалю січе палаш,
Спіса серце коле,
І валять ся трупом люди
На кроваве поле.

Що раз гірше Канчукове
Військо налягає.
Що раз слабше його силу
Друге відбиває.

І сонечко на полудень
Іще не ставало,
А Причепине все війсьको
Покотом лежило.

Крик і галас у столиці:
Канчук у дорозі!

І царця свого сина
Будить на порозі.

І Причепя пробудив ся —
Нічого діяти!
Схватив бочку перед себе,
Давай утікати.

Тільки бочка будь здорова, —
Пропадай, столице!
Пропадайте ви, палаци,
Й ти, стара царице!

А тимчасом під столицю
Канчук підступає
І гарматами велізні
Брами розбиває.

Розбиває і ламає
Срібную дорогу,
А в палацу добуває
Золоту підлогу.

І все військо похапало
Срібла по кишені,
Осаули й отамани
Злота повні жмені,

А царевич — діяменти.
І пішли в столиці...
Ще спасибі, що не вбили
Бідної цариці.

VII.

Нічка тиха. Зорі світять.
В небі місяць грає.
Степ туманом обгорнув ся
І сном засипає.

Не шумить сухий чорнобиль,
Коник не стрекоче,
Перепілка не співає
І вуж не сикоче.

І дримає степ широкий
І кругом біліє,
Тільки свіжая могила
На степу чорніє.

У могилі Соловей-цар
Сном опочиває;
Над могилою цариця
Тяженько ридає.

Вдруг по степу загуділо,
Затряслась могила.
І жахнула ся цариця:
Північ наступила.

І дух царя-Соловея
Став на верх могили,
Як діямент, його шати
Пишнії світили.

Львівська бібліотека
АН УРСР

№ И- 36350

І на вінку на смертельнім
Квітки розпукали,
Виростали, розпукали,
Чоло обвивали.

І говорить: „Жінко люба,
Нічого тужити, —
Кинь Причепу і палаци,
В них тобі не жити.

„Палац скоро завалить ся,
І сліда не буде,
І столицю мою пишну
Занехають люде.

„Бо Причепа уже другу
Десь там закладає,
Заким тую, як старую,
Кине-занехає.

„Не вертай ся ти до нього,
Жий собі на волі:
Не подбає син про тебе
При лихій недолі.

„Жий на волі, на степови,
Дасть тобі Бог доньку:
Та пригорне, приголубить
Твою головоньку.

„І у дочки тої будуть
Золотії крила,

У тих крилах її буде
І воля і сила.

„І як ворог прилучить ся, —
Най тріпне крилами:
То посиплють ся, як порох,
Коні в козаками.

„А з волося буде мати
Отамана свого;
Нехай тільки не виходить
Замуж за нікого“.

Дух іздимів, і вірниця
Ще не засвітила,
Як цариця злотокрилу
Дочку породила.

VIII.

Жие собі на степови
Вбогая цариця.
Росте дочка злотокрила,
Як та чарівниця.

Росте вона що години,
Росте не літами.
Що зігляне кругом себе,
То й питає мами.

Чи забрешить коло неї
Пчїлка або муха,

Чи завесь ся, защебече
Пташка щебетуха —

„Скажи, мамо, щó говорять,
Щó вони щебечуть? —
Чи то діти в вітром грають,
З ненькою лепечуть?

„Чи то мати доньку кличе?
Скажи, моя мати.
Може-б і я полетіла
З ними погуляти?“

Чи комахів де загляне,
То і просить неньки:
„Подиви ся, моя нене,
На кучки маленькі.

„Як вони билинуносять,
Комашню будують,
І — ніч іде — коло неї
Сторожі вартують.

„Подиви ся, як чужії
Разом ізійдуть ся,
Як кусають ся, їдять ся
І до смерти бють ся.

„Мабуть, мамо, і комаха
Людський розум має,
Коли вона між своїми
Ворога пізнає.“

Чи на степ широкий гляне,
 Де дзвінок синіє
 І під ним, як шовк зелений,*)
 Трава зеленіє, —

І вітрець весінній віє,
 Травку нахилає
 І по травці ніби хвилі,
 Гонить, наганяє, —

„Мамо, мамо, як весело!
 Чи ж ти розважала?
 Перед тим суха билина
 Поле покривала,

„І валилась, крила поле,
 Як суха костриця...
 А тепер... ізнов на полі
 Молода травиця!

„Мамо, мамо, чи ж на світі
 Так не все мінить ся,
 Чи ж не там росте новеє,
 Де старе звалить ся?“

IX.

Встає сонце від восходу,
 Іде до заходу,

---

*) В першій: „зеленій“. А. Б.

І нема сліда на небі
Після його ходу.

„І куди воно заходить
І де спочиває?
Скажи мені, моя нене,
Хто те розгадає?

„І так сходить і заходить
Може вперед віка,
І як глянеш — чиж не тая
Доля чоловіка?

„Зійде красний, як те сонце;
Світ його побавить,
І вмирає, і по собі
Сліду не оставить.

„А на небі сонце вічно
Сходить і заходить,
Як же, мамо, тее сонце
Попід землю ходить?

„Най земля стоїть на морі, —
Деж оперлось море?
Які-ж будуть, моя нене,
Для води опори?

„Як земля стоїть по собі
І опір не має?
Скажи мені, моя нене,
Хто її тримає?

„І як висить на повітрі
Тяжка така брила?
Не згадаю, не зміркую,
Слаба моя сила“.

Стане нічка, сходять зорі,
Місяць випливає...
„Звідки світло в синім небі?“
Дівчина питає.

„Чи то слуги божі світять
Свічі восковії?
Чи то сяють так на небі
Люди умерлії?“

„Чи то зорі, божі мислі,
Божая дорога?
Чи то, може, кожда зірка
Інший світ у Бога?“

„Не зміркую, моя нене,
Гадки не згадаю.
Полетіла-б, полетіла-б, —
Силоньки не маю.“

І голубить її ненька,
К серцю пригортає
І милую свою доньку
Правди навчає.

X.

Росте дочка злотокрила,
Краси добирає,
А тимчасом її ненька
З силюньки спадає.

Обсікли ся пишні коси,
Снігом забіліли,
Поспадались повні личка,
Воском зажовтіли.

Очі в лоб позападали
І там позгасали,
І на лобі літа сумні
Сліди поорали.

І ослабли сухі руки,
Підкосились ноги,
Похилилась, як билина
Суша край дороги.

І згадала стара ненька
Смертнюю годину,
На могилу Соловея
Повела дитину.

І говорить: „Доню мила,
Поглянь кругом себе:
Доки глянеш — все те буде
Сужено для тебе.“

І поглянула царівна, —
 Видить: синє море.
 Подивила ся на захід,
 Манячіють гори.

На восході чорний ворон
 Понад ліс літає.
 На опівніч орел сивий*)
 Кохті розправляє.

І говорить до царівни
 Бідная цариця:
 „Де спочили твої очі,
 Там твоя границя.

„Будь довільна своїм краєм,
 Не бажай чужого,
 Але нехай і чужії
 Не займають твого.

„Єсть у тебе в крилах сила, —
 Бий ся, відбивай ся.
 Єсть у тебе в лобі розум, —
 Звести не давай ся.

„Стережи ся, дою, хмілью:
 Хміль — погане віля:
 Платить мукою-тугою
 За часок весіля.

---

*) В рукописі: „сивий“. А. Б.

„Будь царівною до віка, —
 Заміж — то недоля;
 Нема в світі, моя донько,
 Як власная воля.

„Рік від року сповідай ся
 У старій столиці.
 І не забудь царя-батька
 І мене цариці“.

От цариця свою дочку
 Поблагословила
 І на віки свої очі
 Темнії закрила.

ЧАСТЬ ДРУГА.

I.

Незабаром на степові
 І Канчук конає,
 Свої діти, свої слуги
 З шатра висилає.

І виходять його діти,
 Слуги виступають,
 Доляють рухи, по цареві
 Плачуть і ридають.

Лиш мізин-ць*) не ридає,
Шатра не кидає:
Заховав ся під постелю
І все розважає.

Встає Канчук із постелі
І трома ключами
Вішмикає круглу скриню,
Збиту обручами.

Достає нагай ремінний**),
Кримку***) витягає,
Достає казан чугунний,
З тиха промовляє:

„От нагай, що вражій свлі
Давав наганяю,
Як бувало говорив я:
„Погуляй, нагаю!“

„А то кримка-невидимка,
Що мене ховала,
Як у полі вража сила
Мене наганяла.

„І казан!... Нераз варив я,
Що-йно попадаюсь:

---

*) Наймолодший син А. К.

**) В рук писі: „рамінний“. А. К.

***) Шапку. А. К.

І все військо було сите,
І ще воставалось“.

І узяв він тіі річі,
К сердцю пригортає,
Заливаєть ся слъозами,
Стиха промовляє :

„Річі мої дорогії!
Де міні вас діти?
Віддав би вас своїм дітям, —
Та не варті діти!

„Закопаю я вас в землю,
Там лежить до віка.
Нехай до вас не доткнеть ся
Рука чоловіка“.

І викопав в шатрі яму,
Річі укладає,
І землею засипає,
Тричі примовляє :

„Хто їх буде добувати,
Нагле най сконає;
Чпя рука закопала,
Та най відкопає“.

І втиснув коліном землю
І підвів ся стиха.
Положивь ся на постелю
І сконав до лиха.

II.

„Добре, батьку, що сконав-єсь!“

Синок промовляє:

„Чия рука закопала,

Та і відкопає“.

І ще теплого з постелі

Волоче до ями

І розкопує ту яму

Мертвими руками.

І розкопує, гадає:

„Все то моє буде,

І не бачити-муть братя,

Не знати муть люде“.

А тим часом його братя

Своє памятають:

Поробили в шатрі діри,

В шатро заглядають.

І що тільки докопав ся —

В шатро повбігали,

І над батьком своїм діти

Сварку розпочали.

„Моя кримка!“ каже менший.

„Моя!“ середущий.

„Моя кримка!“ каже старший, —

„Я старший і дужчий“.

І взвятили кримку в руки,
Кримки не пускають.
А тут раптом нахилились
І нагай хватають.

„Мій нагай!“ говорить менший.
„Ні, мій!“ — середущий.
„Мій нагай!“ говорить старший, —
„Я старший і дужчий“.

І всі троє заціпились
І нагай тримають,
І ще раптом нахилились,
Казан підіймають!

„Мій казан!“ — молодший каже.
„Ні, мій!“ — середущий.
„Мій казан!“ говорить старший, —
„Я старший і дужчий“.

І счепились за дідизну
Тай не помирять ся.
І водять ся по шатрові,
День і ніч сварять ся.

І сварять ся, не мирять ся,
Батька проклинають,
А тимчасом ходять слуги
Та їх розважають:

„Царевичі ваші любі,
Сором, не сваріть ся!

Ходіть лучше до Причепи,
Миром помиріть ся.

І подумали три брата,
Покидають степи
Тай на північ, у столицю,
Ідуть до Причепи.

III.

Прийшли брата у столицю,
Палац відпитали,
І приходять до покою,
Край порога стали.

А в покою сам Причепа
На високім троні,
Кучерявий хміль повив ся
На його короні.

Коло нього, ступнем нижче,
Сидять сенатори,
А за ними їднорали,
Пани й асесори.

За панами о авули
Як свічки стояли,
А за ними прості люди
Мовчки уклякали.

У царя на відер двоє
Чаша бриляштова,

І на чаші стоїть надпись:
„Тут правда царьова“.

І цар нею вино тягне,
Відром — сенатори,
Піввідерком їдн рали,
Оком — асесори.

Пани пили із пів-ока,
З кварта — осавули,
Прості люди то з бляшанки,
То з бичка тягнули.

На около часовії
Стїви підпирали
І, як ружа, довгошиї
Бутельки тримали.

Підступили, поклонились
Діти Канчукові:
„Розсуди нас!“, говорили
Пяному царьові.

„Розсуди по правді божій.
А не чоловічій:
Нам осталось після батька
Три чудесних річі.

„І першая із тих річів —
Канчукова кримка,
І та кримка не простая, —
Кримка-невидимка.

Друга річ — нагай ремінний*).
Тільки йно сказати:
„Погоуляй на кім, нагаю!“
То й зачне гуляти.

„А в казана, щоби їли
Всі на світі люде —
Кілько страви ізварити,
Стілько в нім і буде.

„От таке то, ясний царю!
Ми й самі не знаєм,
Як ті річі між собою
Поділити маєм.

„Чи три річі взяти разом
Судиш ти їдному?
Чи кождому їдну взяти?
І котру якому?

IV.

„Не журить ся, царські діти.
Діти Канчукові:
Передайте ви ті річі
Нашому царьові.

„Цар розсудить, кому взяти!“
Слуги враз сказали.

---

*). В рукописі „рамінний“. А. К.

І царевичі Причепі
Свої річі здали.

А Причепа тії річі
На столі складає,
Устає із свого трону,
Стиха промовляє:

„Свідок Бог: сужу я правду
І всі добрі люде:
Хто із вас братів поборе,
Усе того буде“.

І в минуті двоє старших
Раптом ізчепились,
Ізчепились і до крови
Як ті півні бились.

А молодший лиш на кривку
Скоса поглядає...
Нїби місце дає братам,
К столу підступає.

Вже і тому і другому
Боки посинїли,
Вже кривлею тому й тому
Губи вакишїли.

А все таки вони бють ся,
Мпром не мирять ся;
На остаток враз без сили
Шокотом валять ся.

Плещуть свідки у долонї,
 І цар помагає,
 А мізинець помаленьку
 Руку простягає.

Хвать за кримку! да на себе!
 Давай утікати!
 Сенаторам через плечі,
 Людям через п'яти!

„Ловить його, бісурман!“
 Усі закричали.
 А він уже за порогом,
 Поминай, як звали!

„Ну, пустили того біса,
 Хоть сих не пускайте!
 Не пускайте бісурманів,
 Зараз порубайте!“

І царевичів безсильних
 На шматки зрубали,
 І собі нагай ремінний*)
 І казан узяли.

А мізинець-невидимець
 З страху, чи із горя
 Десь погнав ся через степи
 До самого моря.

---

*) В рукописі „рамінний“. А. К.

V.

На полудень від заходу
Пишна, як дівчина,
Розвицувалась і дрімає
Сонная долина.

У головах терен веть ся,
Шню обвиває,
І квітками й ягідками
Голову вбирає.

Від восходу, як покрівля,
Відкотилось море,
Від заходу при долині
Стоять сиві гори.

Стоять гори при долині,
Нїби батько й мати,
І вартують, доки буде
Їх дитина спати.

І вартують зперед віка
І думу гадають,
Та на сонцю дитвну
Сльози проливають.

І на ноги спаде слїзка —
І, як невидимка,
Закриває її чари
Стидливая димка.

Тая димка зеленія,
Вабить і лякає,
Вбитому життя дарує
І сама вбиває.

Як на стап сльоза упаде, —
Кругом обіллеть ся,
Опереже стан тоненький,
В вузлик завинеть ся.

Завинеть ся і дівочі
Чари замикає,
І два кінці, як дві бинди,
В море опускає.

Як на груди сльоза впале,
То до серця ллеть ся,
Доки в серці у горячій
З вогнем не зійдеть ся.

І лиш тільки ізійдеть ся,
Парою злітає
І у сонної долини
Груди підіймає.

Підіймає повні груди,
Груди пробиває
І горячою водою
На світ впливає.

Плачуть гори, течуть сльози
Віки, не годину.

Та ті сльози не збужають
Сонную долину.

Плачуть гори зперед віка
І не перестануть,
Тільки лекше горам стане,
Як на море глянуть.

Море тихе, море ясне
Як дитя дримає,
А за морем свята церква
І хрест святий сяє.

VI.

В сій долині меже морем,
Терном і горами
Жив собі Пастух-царевич
З своїми стадами.

Живе собі, як пташина
На святії волі,
Коло нього стада бродять
На шовковім полі.

А він собі під оріхом
Лежить на травиці,
І в травиці червоніють
Спілі полуницї.

А навколо на деревах
Фіги і мікдали.

Померанці і цитрини
Гиля повгинали.

Там спадають спілі сливи,
Жовті морелі,
А там тільки доспівають
Ріжки і дактелі.

На відклинах спілі дині
Й кавуни пестріють,
І над ними винограду
Китяхи синіють.

У долині над зіллями
То метелик*) грає,
То жибонить бідна пчїлка,
В квітку заглядає.

А в повітрі над садами
Грають божі птиці,
І над ними, як склепіня,
Небо без границі.

А по небі плине сонце,
Тане**) на долину
І, як ньька, огріває
Рідную дитину.

Опочине ясне сонце, —
Місяць впливає.

---

*) В рукописі „мутелек“. А. К.

**) В рукописі „тає“. А. К.

Безграничне склепіння
Зіроньками сяє

І весело зорі грають,
Мигтять і мінять ся,
То погаснуть, потемніють,
То знов загорять ся.

Тільки місяць, місяць думний,
Знать — своє гадає:
Мірним ступнем поміж зорі
К заходу ступає.

Хіба тільки, як проходить
В небі середину,
Стає думний і погляне
В сонную долину.

А в долині туман бродить,
Убрус випрядає,
І на сонную долину
Стиха накладає.

VII.

І як в небо сходить сонце
І як з неба сходить,
Стає Пастух на долині
І думу виводить.

І стихає все навкола
Від орла до пчілки,

Все живеє й неживеє
Слухає сопілки.

І та дума, його дума,
Ніби з неба ллеть ся,
І широко і далеко
За межу несеть ся.

Раз виходить піп із церкви,
Кондаки співає,
Коли чує: аж за морем
Якась дудка грає.

„Га!“ подумав, „певно люди
Заняли долину.
Піду но я що випрошу
Хоть на сорочину“.

І зібрав ся піп убогий,
Пішов понад море,
І приходить на долину
Під високі гори.

Аж на стрічу йде царевич,
З попом привитав ся.
„Чи вдалека ви панотче?“
Батюшку спитав ся.

— „Я зза моря“, піп говорить.
„Я зза моря, сину,
І бідую Христа ради,
Мало що не згину.“

„Я вдовець*), не маю жінки
 І дітей не маю,
 І за церкву лиш їдную
 Та за душу дбаю“. —

„Будьте ласкаві, панотче,
 В мене відпичніте,
 Не цурайтесь мого хліба,
 Сядьте, закусіте“.

Простелив піп свою рясу,
 На траві сідає;
 Пастух ходить коло нього,
 Щиро угощає.

І наїв ся піп убогий,
 І хрест святий творить
 І дякує співакові,
 Дякує й говорить:

„О, спасибі! Добре, сину,
 Ти людей приймаєш,
 Тільки шкода, що до того
 Вина не тримаєш.“

„Знаєш, сину, вино добре;
 Письмо святе каже:
 Веселить смиренне серце,
 Масло душу маже“.

---

*) В рукописі „вдівець“. А. К.

VIII.

„Вибачайте мні, панотче,
Я ще не розжив ся,
Ще і року не уплило,
Як тут поселив ся.

„Розживу ся, і як будуть
Мене знати люде,
То на втіху добрих гостей
І то в мене буде.

„На сей раз, святий панотче,
Прошу, не судіте,
А убоге господарство
Щоблагословіте!“

Спершу вийшли на озера,
Де між кущинами
Пливали собі на волі
Гуси з лебедями.

І піп руку підіймає
І благословляє,
А тимчасом пастухові
Стиха промовляє:

„О, хорошії-ж лебічки
Й гуси маєш, сину!
А годилось би й на церкву
Дати десятину“.

І дарує той найкращу
 Гуску і лебідку,
 А піп тільки-но погладив
 Куцю борідку.

Ідуть далі понад річку,
 Аж на оболоні
 Табуном на волі грають
 Роскішні коні.

„Благословить тобі Господь
 І ті коні, сину,
 Лиш не жалуї в святу церкву
 Дати десятину“.

І вибрав той пару коний
 Під масть і під міру,
 Тай дарує і ті коні
 В церкву на офіру.

Перейшов піп вздовж і нахрест
 Всю його долину
 І на церкву ізі всього
 Вибрав десятину.

На остаток в нього видить
 Дудку золотую,
 І на дудку піп зливає
 Благодать святую.

„Всяка дудка твоя буде
 Повна благодати,

Тільки, сину, треба сюю
На святе віддати“.

„Вже на сее, святий отче,
Прошу вибачати,
Дудка — батьків подарунок, —
Не можу віддати“.

„Ну спасибі і за тее!“
Думає попина:
„Церкві хвала подобає,
Міні — десятина“.

ІХ.

Тільки-тільки що царевич
Батюшку відправив
І отець чеснії стопи
За море направив, —

Аж зза терену густого
Німець показав ся.
Іде, — пастух поклонив ся,
„Звідки?“ запитав ся.

„Я сем, члечку, вбогий Немец,
Фон Австрія в родем,
Жие собі тільки штукем,
З чужим хлебом-водем.“

„Як сват сватем, нам Австрія
Хлеба не родзіла,

Тільки в вогнем нас палїла,
З водем нас топіла.

„З таким бідем Немец ніґди
З хлебом не працювал,
Тільки ходзіл із олейкем,
Штуки показовал“.

„Щож то в тебе за олейки?“
„Вшельке, мілий члечку:
І от того, жеби члечка
Покохал дзівечка,

„І од глави, і од очу,
Од боку боленя,
От седзеня і стоєня,
Піця і єдвеня“.

„Як такіі-ж то олейки,
То сховай для себе.
Ще цікавий би я знати,
Що за штуки в тебе“.

„О, я славне умім штуки“,
Хитрий Німець каже.
„Тільки заплаць, мілий члечку,
Вшельке ці покаже.

„А то, члечку, і даремне
Маш ламане штуке“...
Перегнув ся назад Німець,
Падає на руки.

І руками впер ся в землю,
 Ноги підіймає
 І стоїть ногами в гору, —
 Ніби чорт тримає.

І здихнув Пастух-царевич,
 Просить Німця встати:
 „Що ти робиш в себе, Німче?“
 Став йому казати.

„Не пристало чоловіку
 З себе сміх робити.
 Чоловіку завше треба
 Чоловіком жити.

„Я дам тобі, чоловіче,
 Всього для початку,
 Та возьми, піди до дому,
 Збудуй собі хатку.

„Сій, ори, працюй, труди ся,
 Як всі добрі люде,
 То із тебе поміж людьми
 І сміху не буде“.

X.

Після Німця якось Господь
 Того не доводив,
 Щоби ще хто на долину
 Жебрати приходив.

І Пастух поставив хатку,
 Хліб зібрав завчасне*),
 І спокійно жив в долині
 До самої весни.

Стала весна наступати,
 Піст святий кінчатись,
 Ще лиш тиждень, — і великдень,
 Треба сповідатись.

Із суботи на неділю
 Йде Пастух із дому
 І приходить, покловив ся
 Богові святому.

Покловив ся і громадї,
 Край пона вклякає,
 А піп сидить в патрахілі
 Йому промовляє:

„Доки в церкву не положиш
 Дудки золотої,
 Поті тобі не прокажу
 Сповіді святої“.

Устав з місця, пішов в олтар
 І вечерню править,
 А Пастуха коло серця
 Мов кліщами давить.

---

*) Завчасу. А. К.

Вийшов з церкви за дзвіницю,
Ходить і блукає.
Аж приходить попів наймит
Да і розважає:

„Не жури ся, пане брате!
До землі бідою!
Мало чого пії не каже!
Ходи-но зо мною.

„Ти думаєш, що він справді
Так за церкву дбає?
О, бодай так! Все те, брате,
Собі забирає.

„А як мучить на солоні
Бідну ходобину!
Ходи, хіба, та оглянеш
Свою десятину“.

І пішов і сам оглянув,
Аж жаль йому стало!
У голодної худоби
Й стебла не лежало.

„Та де йому“, наймит каже,
„За худобу дбати!
Він за тебе тільки дбає,
З ким би йому спати.

„Та ще в хаті із ким-небудь
То й спати не буде.

Не пристало, — каже, — в хаті —
Будуть знати люде.

„А на горі ще іздавна
Соломняник має,
От туди він своїх гостей
На нічліг приймає.

XI.

„О, спасибі тобі, брате“,
Пастух обізвав ся,
„Що ти правду розказати
Не полїнував ся.

„А не знаєш, чи й сьогодні
Буде молодиця?“
— „Як не буде? та без Гриця
Й вода не святить ся“.

„Добреж, брате. Я тут буду
О пізній вечері.
Не забудь лиш відімкнути
Затильні двері“.

Пішов Пастух по сопілку,
Назад повернув ся,
Увійшов в затильні двері,
В кутку пригорнув ся.

І поглянув кругом себе:
Всюди темно й тихо;

На горі лиш по мінутах
Шелепає лихо.

Далі чує тихий голос:
„Годі, серце, спати:
Збираєть ся сильний Турок
Москву воювати“.

„Не боїть ся Москва Турка“,
Хтось говорить знова,
„Коли Турок хоче битись,
То Москва готова“.

А Пастух пождав мінуту,
Та як стане грати!
Давай усе неживее,
Як живе скакати.

Скачуть відра із водою,
Кадка з бураками*),
Скачуть лавки і полиці,
Мисник із ложками.

Скаче в сїнях стара ступа,
Як жива неначе,
І на горі підійняв ся
Соломняник, — скаче.

Верещить піп, репетує,
Кричить молодиця,

---

*) В первописі „бораками“. А. К.

Солом'яник скаче, скаче
І в гори валить ся.

І довго піп жмелів слухав,
Не міг в місця встати.
„Ото було вам, паноче,
Дудки не бажати“.

Вийшов Пастух із обори,
Вигнав десятину
І погнав її на пашу
На свою долину.

Гусака лиш забув взяти
У отця святого;
Його рано серед хати
Спик отець живого.

XII.

Чи подужав піп за морем,
Пастух не питав ся;
Найшов церкву за горами
І до тої вдав ся.

Так і сповідь проказали
І запричастили
І без плати на великдень
Паски освятили.

Забув Пастух їдно горе,
Друге наступає :

Що день божий з його стада
Все щось пропадає.

А то качка десь пропадає,
А то і овечка,
А то гуски не долічиш,
А то і бичечка.

Різно бідний Пастух думав,
Звісно: в кого згуба,
Ще й у того до причинку
Гріха повна губа.

На послідок — що робити! —
Пастух засідає.
Коли гляне: поміж терен
Німець пролізає.

Пролізає... Ще нічого:
Може і не красти,
Може в гості йшов, сердечний,
Та не міг попасти.

От Пастух і виглядає,
Що то буде з того?
Німець виліз, кругом глянув...
Ні, нема нікого.

А тут саме коло терну
Череда стояла.
Він живенько за ягнятко
Та у терен драла!

„Почекай же, бісів Німче!“
 Пастух розважає.
 Взяв сопілку, засів знову,
 Німця виглядає.

Тільки Німець заліз в терен,
 Дудка як заграє!
 Німець скаче, Німець плаче, —
 Не рад, та гуляє!

І обдерлась сурдутина,
 Стало тіло голе;
 Німець плаче, Німець скаче,
 А тернина коле.

І пограла ще сопілка
 Й перестала грати, —
 Ледве живий вийшов Німець
 І став промовляти:

„Нех же єму маць мордує
 З таким дудкем єго!
 Троха, троха не змордовал
 Немца убогєго!“

Аж віі тогді на долині
 Жив Пастух щасливо:
 Його щастя, його долі
 Ніщо не мутило.

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

I.

Щож царівна Златокрила
 На степу гадає?
 Чи по неньці-голубоньці
 Сльози проливає?

Чи літає в степу, грає?
 Чи хозяйством радить?
 Чи ватялась із сусідом*)
 І війну провадить?

Чи і їй**) „ламане штуки“
 Німці приставляють?
 Чи і в неї десятини
 Люди вимагають?

Проликала вона слъози
 По неньці цариці,
 Та щбó мертвому допоможуть
 Наші жалібниці?

Проликала вона слъози
 У мертвого тіла,
 Поховала, й перестала,
 І повеселіла.

---

*) В першому списку і тут, і далі: „сосідом“ А. К.

**) В рукописі: Й її.

І живе собі на полі
Молода царівна,
Куди гляне, не прогляне, —
Земля рівна, рівна.

Її шати — пишні крила,
Ліжко — пух-травиця,
Для палацу — синє небо
А стіни — границя,

В її крилах, злотих крилах
Слуги й оборона,
Її сила, її слава,
Доля і корона.

І не має вона смутку,
Не відає горя,
Встане рано, пролетить ся
До синього моря.

І мить ся, як лебідка, —
І в стару столицю!
І молить ся там за себе,
Царя і царицю.

І проскури лиш дождеть ся, —
На степ відлітає
Та о світі і о людях
Думоньку гадає.

І щасливо упливали
Дні її за днями,

Доки й туди не забралось
Лихо з пазюрами.

То не Німці гнули штуки,
Добро розкрадали,
Не попи то десятину
В неї вимагали.

То все війни тяжкі були
Де кривля*) все лилась,
Де й царівна Злотокрила
Ледве не залилась.

II.

Раз десятий чи двацятий
Пташка злотокрила
В синє море кунати ся
Через небо плила.

І тоненьке повітре
Крила розсікали,
І на крилах лучі сонця
Як діямент грали.

І прибула аж до моря,
Звилась над скалою.

---

*) Важко розібрати, що написано в оригіналі:
„кривля“ чи „крівля“. Фільольогічно обидві фонем
добрі. А. К.

І на скалу опустилась
Легкою ногою.

І дивилась довго в море,
Довго виглядалась,
Знать собою як у люстрі
Пишна любувалась.

І махнула крилоньками*)
І на воду сіла,
І облилась вода чиста
Кругом її тіла.

І облилась кругом тіла,
Що її чарує,
Коло того вона вегь ся,
Те вона цілує.

Аж тут мабуть від Причепи
На ту саму пору
Прибув Кримчук молоденький
В невидимці к морю.

І поглянув: щó за диво!
Дівчина і птиця!
Крила злотом відбивають,
Сама — як зірниця.

І поглянув, — серце мліє.
Так би й розтопилось!

---

*) В первописі „криленьками“ А. К.

Так, здається, що водою-б
Навкругі обвилось!

Але дівчина на морі, —
Як її достати?
Хіба, заким з моря вийде,
Треба почекати.

От обмила ся царівна,
Із води виходить,
І на ній вода росою
Сходить і не сходить. —

Ніби трудно, ніби нудно
З нею розлучатись,
Ніби хотілось ще мінуту
З нею позостатись.

А царевич чуть не гине;
Лиш з води ногою,
Він царівни стан тоненький
Обвинув рукою.

Вона чує, та не видить,
Мов — Дух святий з нами,
І злякалась, обмахнулась
Обома крилами.

І, на щастє, невидимка
З голови злетіла.
Той — до кримки-невидимки,
Вона й полетіла.

Ш.

Оглянув ся Невидимець,
 Поминай, як звали!
 Тільки крила на повітрі
 Махали, махали.

Полинула голубонька
 Десь до полуночі,
 І дивили ся, дивились
 Кримчукові очі.

І дивились, поки любка
 В крапку не змінилась,
 Поки й крапка не іщезла,
 В небі не розплилась.

„Нехай море висихає,
 Камінь розпукає, —
 Таки знайду тебе, пташко!“
 Кримчук промовляє.

„Полети ти на край світа,
 В ледяне море,
 Заховай ся межі пуші,
 Високії гори ...“

„Не Кримчук, я невидимець,
 Коли за тобою
 Я не стопчу кругом світа
 Босою ногою.“

„О, найду я твою пташку,
Впаду їй на груди,
І чи миром, чи війною,
Моя воля буде“.

І насунув невидимку,
Зміряв слід очами
І пішов у степ шукати
Дівчини з крилами.

І блукав він по степові
Від самого раня,
І шукав він голубоньки
З раня до смерканя.

І вже сонце погасає,
Вечір вечеріє,
Кримчук видить: на степові
Насип зеленіє.

Кругом насипу крутого
Утоптане поле,
Кругом поля все чорнобиль,
Перекоти-поле.

І іде він через поле
Да і розважає:
„Коли поле так убите,
Хтось тут жити має.

„Може як раз попаду я
Пташку злотокрилу“.

І проходить через поле,
Лізе на могилу.

Вилізає. Нема пташки.
Нічого діяти!

Може пташки нема в дома, —
Треба почекати.

І сидить він і дримає,
Аж ніч наступає,
Засвітили ясні зорі,
Місяць випливає.

IV.

А царівна Злотокрила
На всенощні була
І о пізній вечері
На степи прибула.

І прибула на могилу,
Проскуру спожила,
Хоче спати... Що за диво!
Засвербіли крила.

„Стійте, крила, не свербіте“,
Любка обізвалась,
„Нема сили, щоб зо мною
Билась, воювалась.“

„Єсть над морем Невидимець,
Але й його кості“

Не занесе ворон чорний
До царівни в гості“.

„А може той Невидимець
І сюди забрав ся?“
І зняв кримку невидимку,
Любі показав ся.

„Щож, царевичу могучий?
Чи будемо битись?
Чи, як добрії сусіди,
Будемо миритись?“

„Не прийшов-єм я, царівно,
Із тобою битись,
А прийшов-єм помиритись,
З тобою женитись“.

„Дякую за добре слово
І мирюсь з тобою,
Та ніколи нічиєю
Не буду жоною.

„Не можу я вийти замуж,
Поки силу маю;
І тогді не вийду замуж
Як силу втеряю.

„Бо хоть би я сама хтіла,
Не допустить сила,
Щоб жоною кому була
Пані злотокрила.

„А відбийте в мене силу —
 Що із мене буде?
 Ні я людей не захочу,
 Ані мене люде.

„Кленусь пеклом!“ Кримчук каже,
 „Кленусь головою,
 Як не миром, то війною,
 А женюсь з тобою!

„Лиш як крилам страшна кримка,
 Кримці страшні крила,
 Так самим нам не годить ся
 Битись, Злотокрила.

„А поставим в поле військо,
 Військо буде битись,
 А ми здалеку від себе
 Будем лиш дивитись.

„А з еїм словом. Злотокрила,
 Будь же ти здорова!
 Мое військо буде в-завтра,
 Будь і ти готова“.

V.

У неділю Злотокрила
 Рано пробудилась,
 Полетіла у столицю,
 Богу помолилась.

Відслухала службу Божу,
 Проскуру узяла,
 І на степи повернулася,
 На могилі стала.

Тільки стала на могилі,
 Проскуру спожила,
 Коли гляне: через степи
 Іде вража сила.

І стріпнула ся царівна
 Обома крилами,
 І посипались як порох
 Коні з козаками.

І зайняли ціле поле
 І на полі грають,
 Довгі піки виміряють,
 Палашами мають.

Вогню крешуть, люльки курять,
 Луки натягають,
 Кричать, свистять, галасують,
 Пісеньки співають.

І побавилась царівна,
 Волос вириває
 І гетмана з булавою
 До них посилає.

Як гетмана увидали —
 Не то щоб злякались,

А так, звісно, для порядку
В сотні позбирались.

Прийшов гетман, обдивив ся:
„А що, милі братця?,
Кримчук іде на царівну —
Треба воювать ся“.

„Та як треба, то і треба!“
Козаки озвались
І всі разом з отаманом
У степи погнались.

І війна ж то закипіла!
Боже, твоя воле!
Людські трупи як солома
Укривали поле.

А живії по коліна
У кривлі бродили
І ривались і рубались,
З місця не сходили.

І тогді лиш на степові
Різня перестала,
Як вся сила Кримчукова
Шокотом лежала.

Після того вражі трупи
Три дні хоронили
І пад ними насипали
Високі могили.

А царевич-Невидимець
 Із такого горя
 Відцурав ся і царівни
 Тай пішов до моря.

VI.

Ще травою не покрились
 Чорнії могили
 І ще крові на степові
 Дощі не відмили,

Ще царівна й після сього
 Балю не проспалась, —
 А для неї уже друга
 Учта готувалась.

Бо — біда до чоловіка
 Їдна не приходить,
 А все кілька на підмогу
 З собою приводить.

Лиш заким-то на степові
 Учта тая буде,
 За царевича Мисливця
 Спогадайте, люде.

На опівніч від заходу
 Єсть ліси дремучі,
 Їх границя — гори й море.
 Болота і кручі.

І ті гори — на полудні,
 Болота — в восходу,
 Бурштин-море — в опівночі,
 Кручі — від заходу.

Не садила ліси *) тії
 Рука чоловіка:
 Тії пущі, звать, стояли
 Від початку віка.

І в тих пущах ісплели ся
 Берест і клепина,
 Граб і оgrab і крушина,
 Вільха і лїщина.

Ісплели ся і обнялись
 Братя молодії,
 А під ними догнивають
 Їх батьки старії.

Догнивають ніби трупи,
 Кора порохніє,
 І як кості недогниле
 Дерево жовтіє.

І як тіло умерлого
 Кора відпадає,
 І по нїї хробак лазить,
 Покорму шукає.

---

*) В первописі закінчене а: „ліса“, хоч нище „ліси“ А. К.

І їдні вже ізогнили,
 Другі догнивають,
 А їднолітки живії
 Віка доживають.

То ще дуби, старі лиця
 На ногах держать ся;
 Та і тії незабаром
 Трупами зваять ся.

І в тих пущах від потоцу
 Люди не ходили,
 Там літали тільки птахи
 Та звірі бродили.

VII.

Серед пущі тече річка,
 А при ній поляна,
 І поляна — то столиця
 Мєливого-пана.

І нема ва ній палацу,
 І не видно стайні,
 Тільки трава зеленіє
 Буйна по поляні.

І по траві по зеленій
 Кінь вороний бродить,
 Прищурює віші вуха,
 Головою водить.

А під липою старою
Пан відпочиває,
Заким встане й полюваня
Коню загадає.

І як тільки загадає,
Віщий кінь приходить,
Ліве вухо нахляє,
Як трубу розводить.

І царевич улізає,
Правим влізає,
І облитий сріблом-злотом
На коня сідає.

Після нього скачуть люде,
Ідні з рогачами,
Другі з ружами, сітками,
Треті із хортами.

То на конях, то без коней,
Всякі виступають,
Виступають, кругом нього
Поле укривають.

Укривають ціле поле
І ждуть приказаня,
Як прикаже пан Мисливий *),
Мати полюваня.

---

*) В первописі „мисливий“ А. К.

Скаже птахів полювати, —
Летять поверх пущі;
А звірину полювати —
Летять через гущі.

І вже най стома ногами
Звір який втікає,
Або най стома крилами
Пташка улїтає.

Най зайде в трістя-болота,
В прірви на дно моря, —
Попадеть ся лиш на око,
Не втече небора.

А кінчилось полюванє —
Ізнов на поляну!
Кінь стає і вухо праве
Підставляє пану.

І заграють кругом труби,
І пан улїзає.
Улїзає, розбереть ся,
Лївим вилїзає.

Потім челядь улїтає
І там встаєть ся,
Потім пан лягає спати,
А вішун пасеть ся.

VIII.

Так і жив собі царевич
На своїй поляні,
Тільки й думи в нього було
Що про полюванє.

І в тих думках кілька років
В вічність полинуло,
І літа ті найщасливіші
Для Мисливця були.

Після того із шостого
Чи з сьомого року
Залягла йому гадюка
Край лівого боку.

І згривала йому серце
З рая до смерканя
І патхнула тяжкі війни
Замість полюваня.

От такі то річі були!
Певними часами
Полював собі Мисливий
Межи болотами.

І вбив сарну, кілька зайців,
Вовка і лисицю,
На остаток несподівно
Напав на куніцю.

Летять слуги і Мисливий*),
 Хортів попускали,
 А куниця на болото,
 Поминай, як звали!

Біжить вона болотами,
 Полем, чагарами,
 Біжить з заду і Мисливий
 З слугами, хортами.

Убігає кунка в степи, —
 Ба й ті не вертають
 І в густий бурян високий
 З псами убігають.

І ганяли, не догнали,
 У степу зблудили
 І на силу приблудились
 На ніч до могили.

І кругом могили стали,
 Стали розважати,
 Чи до дому повертатись,
 Чи тут ночувати.

Розсудили: ночувати
 Слугам серед поля,
 Царевичу — на могилі,
 Коли буде воля.

---

*) В первописі „Мисливий“. Таке саме тра-
 фляєть ся і далі. А. К.

І подякував царевич
 За їх раду милу
 І пришпорив вороного,
 Їде на могилу.

IX.

А царівна Злотокрила
 На могилі спала...
 Крила раптом засвербіли,
 І царівна встала.

Перед нею в золоті, сріблї,
 Гарний, уродливий,
 Стояв з конем на могилі
 Царевич Мисливий.

І поглянула царівна
 Навкруга могили,
 А там люди пішо й конно
 Ціле поле вкрили.

І поглянула, питає:
 „Звідки, добрі люде?
 Чи війна у вас во мною,
 Чи супокій*) буде?“

І царевич відвічає
 Панні уродливій:

---

*) В рукописі „сопокій“. А. К.

„Я — царевич*) із поляни,
То — мої мисливі.

„Ми куніцю полювали,
Да в степи загнали,
Не догнали, заблудились,
Сюди приблукали.

„Просимо тебе, царівно,
На нас не гніви ся.
Що без волі ми твоєї
В степи ввігнали ся“.

„Коли так“, царівна каже,
„Я жалю не маю,
Кілько схочете — полюйте,
Я вам позволяю.

„Ще годилась-би вас гречних
Череночувати,
Та я — панна, ти — кавалір, —
Прошу вибачати...“.

„Дякуєм тобі, царівно,
І святому Богу,
Тільки звідси на поляну
Покажи дорогу“.

І царівна показала:
„Так тримайтесь, люде:

---

*) В рукописі „царевич“. А. К.

Перше кий вам попадеть ся,
Потім жито буде.

„І від жита на полудень
Там пішло ще наше;
А від нього на опівніч —
Все те буде ваше“.

І подякував царевич,
Шапкою склонив ся,
З вороного перегнув ся,
З панною простив ся.

Зібрав слуги і поїхав
На свою поляну,
І все думав за царівну
Любу та кохану.

X.

Звела в розуму царівна
Мисливого-пана,
І огидла йому пуща,
Збридла і поляна.

І чи спить він, чи дрімає,
Чи думу гадає, —
Його думка край могили
На степу літає.

І літає коло тої,
Которую любить, —

Обіймає і цілує,
Ластить і голубить.

На щож думи, на щож мари
Про пишнії чари,
Коли з ними враз по серці
Бродять чорні хмари?

Спив і я той прикрий килих
За здоровля долі,
І в похміля моє серце
Розривають болі.

Правда, мило міні було,
Як дівча обняла
І опущене покрівле
З думки підіймала

І на розум накидала.
Правда, мило було!
Моє серце в океані*)
Роскоші тонуло.

Я забув про все на світі,
На все не вважав-єм,
Я й себе забув самого,
Мало памятав-єм.

Спамятав ся... вона щезла!
Розум холодіє.

---

*) В рукописі „океані“. А. К.

Лиш нещасна моя думка
Росте та повніє.

В яким смутку, в яким жалю
З нею я блукаю,
В яких муках, тяжких болях
На світ порожаю.

Звянув мій вінок рутв'яний,
І вона причина,
І хто знає, чи пригорне
Хоть дитя дівчина!

На щож думи, на щож мари
Про пишнії чари,
Коли в ними враз по серці
Бродять чорні хмари?

І роздумав пан Мисливий:
„Нічого гадати, —
Лучше бути у царівни,
Правду розказати“.

XI.

І пішов він до царівни:
„Панно Златокрила,
Ти строїла моє серце,
Розум погубила.

„Верни розум, віддай серце
Зжаль ся надо мною,

Прийми моє вірне слово,
Будь міні жоною!“

„Царевичу любий, милий!
Вибачай, що скажу:
Я ніколи головоньку
Свою не завяжу.

„Доки сила єсть у мене,
Хоть би й я хотіла,
Не допустить мене замуж
Моя власна сила.

„А як доля мене зрадить,
Сила збита буде,
Ні я людей не полюблю,
Ані мене люде.

„Царевичу любий, милий!
Щиру правду кажу:
Я ніколи головоньку
Свою не завяжу“.

„Чари мої, небо моє!
Зжаль ся на до мною!
Не жоною, — Бог з тобою, —
Будь хочай сестрою!“

„Позволяю, позволяю,
І буду сестрою,
Лиш неслави, прошу тебе,
Не роби зо мною“.

І як рідная сестриця
 З братом обійнялась,
 Пригорнула його к серцю,
 Щиро цілувалась.

І щож? лекше тепер стало
 Мисливому пану,
 Коли він сестрою має
 Дівчину кохану?!

Бо чиж лекше: води хтіти,
 Питоньки просити,
 У воді по шию бути
 І води не пити?

Що йому за доля була
 І сестрою мати?
 Що за щастя йому було
 З нею розмовляти?

Тільки дума за думою
 Розум убивала;
 Тільки туга за тугою
 Серце розривала.

XII.

І не міг царевич знести
 Тяжкої недолі,
 І задумав її взяти
 Замуж по неволі.

І в півночі, як царівна
Мала спочивати,
Став царевич на всі степи
Сіті розкидати.

І розкинув на всі степи,
Поля і могилу,
Ставить силу серед поля,
Сам іде по милу.

Тільки вийшов на могилу —
Мила пробудилась
І сердитими очами
Вколо обдивилась.

Всюди сітка на степові,
Край могили люде.
„Скажи, брате“, запитала,
„Що то з того буде?“

„А щож буде, моя панно?
Прийшов за сестрою,
Щоб по волі, чи неволі,
А була жоною“.

„Не буде сестра жоною“,
Відповіла мила;
І на ступень відступилась
І стріпнула крила.

І як порох пішо й конно
Козаки спадають,

І зганяють вражну силу,
Сіті обривають.

От урвала їден волос,
Ставить отамана,
І отаман в чисте поле
Запрошає пана.

Де межами степу були
Жито, кнї, могила,
Там зійшов ся пан Мисливий
Й отаманська сила.

І зійшли ся, бють ся, тнуть ся,
І кінця не мають,
Їдні сили полягають,
Другі виступають.

У Мисливця нова сила
З вуха виступає, —
В Злотокрилої царівни
Із крил вилітає.

І зійшли ся, бють ся, тнуть ся,
Тільки й миру мають,
Як землею сировою
Трупи закривають.

І так бились літо й зиму;
Аж перед святою
Дождала ся Злотокрила
На часок покою.

І в столицю полинула,
 І там сповідалась
 І днів кілька із столиці
 В степи не верталась.

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТА.

І.

Безворотно девять років
 В вічність улетіло,
 Як на степу опочило
 Соловея тіло.

Улетіло девять років,
 Ще їден кінчав ся,
 А Причепа з того часу
 Ще й не сповідав ся.

І от, саме на Великдень,
 Слуги підступають,
 Будять сонного Причепу
 Да і промовляють:

„На добридень, ясний царю,
 Святом весели ся,
 Їдь у старую столицю
 Та запричастися“.

Встав Причепа, довго думав,
 Думав, що робити,
 На остаток сказав слугам
 Коні заложити.

Заложили слуги коні,
 Він умив ся, вбрав ся,
 Взяв барилко й фариаком *)
 На степи погнав ся.

Приїжає у столицю
 І у церкву входить,
 А у церкві „херувими“
 Старий дяк виводить.

І врата святі откриті,
 Свята чаша сяє,
 І отець крижує руки,
 Духа призиває.

І кадильниця святая
 В олтарі кадить ся,
 І, як в небі білі хмарки,
 Өмііам клубить ся.

І в тих хмарках, ніби в небі
 Душі умерлії,
 Бликають перед вратами
 Свічі восковії.

А у церкві **) на колінах
 Стоїть Злотокрила

---

*) Не можна розібрати, що саме написано в оригіналі. А. К.

**) В рукописі: „на церкві“, та мабуть тес „на“ зявило ся тут по просту як антиціпація другого „на“, що йде зараз таки далі. А. К.

І як ангел перед Богом
Голову схилила.

І Причепи мимо волі
Серцем сокрушив ся,
Уклякнув і нахилив ся,
Господу молив ся.

Щиро Господу молив ся,
Щиро сповідав ся,
Потім разом з царівною
Він запричащав ся.

І по всьому піп виходить,
Проскури підносить
І царевича й царівну
На свячене просить.

II.

Піп, Причепи і Царівна
За столом сиділи,
Як звичайне на Великдень,
Зпершу яйця їли,

Потім паску і ковбаси
І усе свячене,
На остаток надпочали
Порося печене.

І отець святий говорить :
„Варто-би полити,

Та Бог свідок, нігде було
Крапельки купити“.

„Та то правда, ясний отче“,
Враз Причепа каже,
„Той і легко не поїде,
Хто коліс не маже.

„Десь там я привіз с собою
Барилечко ціле,
Та не знаю, святий отче,
Чи ви пете біле?“

„Слава Богу“, отець каже,
„Що то розбирати!
Даня всяке за хороше
Бог велів приймати“.

І принесли те барилко,
Пляшу наточили
І поставили на тацу,
Три чарки налили.

І пан отець, як годить ся,
Змовив славословля,
І всі трое разом кажуть:
„Дай Боже здоровля!“

От Причепа випив повну, —
Другу наливає;
Батюшка ще тільки першу
З смаком допиває.

А царівна Златокрила
Тільки шо надпила;
І надпила половину, —
На стіл положила.

П'ятую Причепу випив,
Випив — не упив ся;
Батюшка якось по третій
Спати положив ся.

А царівна Златокрила
Першую кінчала,
І уже хмільная думка
Грати починала.

Куди гляне: все так мило,
Що й сусід поганий
Видить ся їй хороший,
Гарний і рум'яний.

І не розум нею радить,
Хміль розпоряжає.
А Причепу тільки ходить
Та на вус мотає.

Ш.

Далі став, на нюю глянув,
Крісло присуває,
І сідає коло неї
Та їй промовляє:

„Ой, царівно-королівно,
Пишна, злотокрила!
В тебе, мабуть, божа сила
Свої чари влила.

„Кілько гляну я на тебе,
Кілько подивлюся, —
Так водою й ровілюся,
Воском розтоплюся.

„Звідки ти, царівно люба?
Де ти проживаєш? —
Де ти царство своє пишне,
Пишний палац маєш?

„Скажи, люба, щирю правду,
Чи-сь кого кохала?
Чи дала-єсь кому слово,
Чи ще не давала?

„Як не дала-сь, мила, люба,
Зжалься на до мною,
Подаруй життям і віком,
Будь міні жоною“.

І обняв її царевич,
К серцю пригортає,
А вона йому на груди
Голову схиляє.

І, будь розум в неї в лобі,
Того-б не бувало,

А то хміль, погане зілля,
Всеньку розібрало.

Хміль на груди каміннії
Голову схиляє,
Хміль Причепу обіймає,
Йому промовляє:

„Я царівна-королівна,
В степу проживаю,
Іще мужа не добрала-м,
Тільки добираю.

„Сватав ся колись до мене
Жвавий Невидимець,
А тепер за мене б'єть ся
Мій сусід Мисливець.

„Та, царевичу Причено,
Ти з них наймиліший,
Ти найкращий, найдобріший
І найрозумніший.

„Я хотіла-б тобі бути
Вічною жоною!
Тільки крила!... ой, не могу...
Стрепени рукою!“

І підняв царевич крила
І потряс крилами,
І посипались яв порох
Коні з козаками.

І ті коні воронії
Тільки що держать ся,
А козаки такі п'яні,
Що із ніг валять ся.

IV.

Незабаром Злотокрила
О світі забула,
Похилила ся на крісло
І хмільна заснула.

Для невинної дівчини
То крутий часочок,
І, будь тут на вітрогона,
Вінок не віночок.

Та Причеса добре знає,
Що куди стріляє;
Він по хаті похожає
І думу гадає:

„О-таке-то, добрі люди,
Все моє кохання:
Лиш над бочкою сидіти
З раня до смерканя.

„А о панстві і о царстві
Де вже міні дбати!
Значить, сильного сусіда
Міні страшно мати.

„Але от моя сусідка —
 Та ще й сильна дуже,
 І для неї моє військо,
 Хоть би й два, байдуже.

„Як потрясе лиш, псяюха,
 Обома крилами,
 То насипле тих козаків
 До стилої мама.

„Біда, батьку! Що робити?
 Та що і чинити?
 Щож чинити? Звісно діло;
 Тра біду забити.

„Що забити, то забити:
 Я і сам то знаю;
 Лиш сусіда ще їдного
 Я на думці маю.

„О то шельма Невидимець!
 Куди моя сила!
 Його тільки і звоює,
 Що ся Златокрила,

„О-то треба олурити;
 Скажу, що женю ся,
 І таки при пан-отцеві
 З нею заручу ся.

„А щоб того дохопити,
 Вдам ся до горівки;

Без горівки куди пнятись
До такої дівки!

„Із Мисливцем — і то билась!
Відігнала Кримця!
А я, правду ісказати,
Що така за птиця?

„Так от! треба підпоїти,
З нею заручитись,
А потому туманити,
Тільки не женитись.

„Після того най звоює
Невидимця мила;
А там звісно, що зробити:
Відрубати крила“.

V.

Рано тільки освітив Бог —
Усі трое встали,
Пішли в церкву на молитву,
Службу відстояли.

Повернулись, знов до чарки,
Випили всі трое,
І царевич і царівна
Сїли враз обоє.

І обоє сїли разом,
Разом обійнялись,

«Обійнялись, розмовляли,
Щиро цілувались.

А піп сивий*), бородатий,
Тільки поглядає.

„О то б славно була пара!“
До них промовляє.

„Хіба буде з вас, царівно,
Годі діувати.
Чи ж не лучше вийти за муж,
Свого мужа мати?“

А царівна зрумяніла,
Не одповідала,
Лиш царевича тісніще
Ручкою обняла.

„Щож, житя“, царевич каже,
„Хіба заручім ся!
І як буде воля божа,
То і оженім ся“.

Та царівна знов мовчала,
Не одповідала,
Лиш обняла ще тісніще
І поцілувала.

„Возьміть, отче, дві обручки,
Поблагословіте,

---

*) В рук. „сивий“. А. К.

Освятить їх як годить ся,
Та нас заручите“.

І узяв піп дві обручки,
І благословляє
І коханків обручає,
Обручки міняє.

І коханки обрúчились,
Хрест поцілували
І присягу перед Богом
На коханя дали.

Після того стали пити,
Доки хто іздужав,
І царівну хміль веселий
Перше всіх подужав.

Потім батюшка старенький
Спати положив ся,
Лиш Причепя не упив ся,
Тільки розпалив ся.

І обняв царівну сонну,
Крила відклоняє
І обвив ся, обгорнув ся
І все забуває.

VI.

На Великдень у вівторок
Злотокрила встала

І, що смашно спочивала,
Тільки й пам'ятала.

А тут милий її знову
Хмільом похміляє
І до себе в своє царство
В гості запрошає.

І поїхала царівна
В гості до милого,
Погостила нетямуща
До Хоми святого.

Погостила, вина взяла,
В степи полетіла.
І там душу заливала,
Як душа боліла.

Так заручена царівна
Цілий рік прожила,
Лиш Причепу обіймала
Та хмільнеє пила.

Але раз якось царівні
Вина не достало.
Пробудило ся сумління,
Душу розгризало.

І шептало її бідній:
„Що ти починила?
Свою славу, честь і волю. —
Все ти погубила!“

І так тяжко їй та важко,
 І так сумно стало,
 Ніби сто пудів желіза
 На її серце впало.

І не втерпіла царівна
 І кидає стени.
 І, щоб душу закропити,
 Летить до Причепи.

„Ой, царевичу Причепо,
 Тяжко мені жити,
 Дай, коханий, вина чарку
 Душу закропити“.

„Пожди трохи, моя мила“,
 Він відповідає:
 „Чи ти знаєш Невидимця,
 Де він проживає?“

„Достань з нього мені кримку,
 Тоді будем пити,
 Будем пити і гуляти,
 Як у раю жити“.

Ізвинулась, полетіла
 В стени Злотокрила
 І сріпнула раз остатній
 Свої пишні крила.

І найкращий чорний волос
 З голови урвала:

Свому війську раз остатній
Отамана дала.

І говорить отаману:
„Іди, милий синку,
Та вишукай Невидимця,
Достань з нього кримку“.

VII.

Як розсипались козакн
Всюди по степові,
Застукали Невидимця
Десь у байракові.

Обступили наоколо,
Бідного спійняли,
І убили, закопали,
Невидимку взяли.

А царівна невидимки
І не огляділа,
Тільки взяла й до Причепи
Льотом полетіла.

І узяв Причепа кримку
І напоїв милу
І поїхав з нею разом
В степи на могилу.

І зачали на могилі
Бальом балювати,

Цілуватись, милуватись,
Пити і гуляти.

І нещасная царівна
Тяженько упилась
Тай на мамину могилу
Покотом звалилась.

Рознустились пшні косо,
Відхилились крила;
Що святого у дівчини,
Все вона відкрила.

І літає птах над нею,
Вічну пам'ять править,
А Причепа ще раз бідну
Дівчину неславить.

І літає птах, співає:
„Горе тобі мила!“
А Причепа вже ламає
Золоті крила.

І виламав крило праве
Край самого тіла,
І на рані, на глибокій *)
Кривця закишла.

І виламав крило праве, —
Ліве ламає,

---

*) В рук. „глибок[ий]“. А. К.

А відломлене тим часом
Життям відживає.

І ожило, і в повітрі
З під руки фурнуло
І далеко в чужу землю
Жити полинуло.

А Причепи крило друге
З тілом вириває
І нещасною царівну
Кримкою вкриває.

А крило несе під гори,
Кинув між собаки,
І зачали крило гризти
Дикії собаки.

VIII.

Спокійніший став Причепи,
Лучше запиває:
Із сусідів таких сильних
Ніхто не лякає.

Тільки й страху, що на пущі
Брат його Мисливий*),
Але і той незабаром
Пропає нещасливий.

А. К. *) В рук. „мисливий“ і далі „нещасливий“.

Чи то сповідь те вчинила,
 Чи війна огидла,
 Чи царівна Злотокрила
 Так із п'янства збридла, —

А від Світлої неділі,
 Як запричашав ся,
 Пан Мисливий з царівною
 Більш не воював ся.

А бувало, що день божий,
 Робить полювання
 І полює і ганяє
 З раня до смерканя.

Полював він раз медведя,
 Та на своє горе
 Десь загнав ся на край світа,
 Під леяне море.

Істожились бідні слуги,
 І кінь спотикав ся,
 Та і сам він на коневі
 Ледве що тримав ся.

І гадає пан Мисливий:
 Де би відпочити?
 Брат Причепи по дорозі, —
 Чому-б не вступити?

Заїзжає до Причепи.
 „Здоров, пане брате!

Чи дозволиш відпочити,
Переночувати?"

„Здоров, братіку Мисливий!
Прошу до покою...
О, як же я давно, брате,
Бачив ся з тобою!“

Привів в хату, просить сісти,
Просить їсти, пити,
А тим часом каже слугам
Коня уходити.

Слуги взяли вівса мірку
І вином поляли,
І вівсом тим аж до звалу
Коня вгодували.

Вгодували, в льох завели
Під желізні брами
І всі двадцять брам замкнули.
Двадцятью замками.

А тим часом і Мисливий
У палацу вплив ся
І хитав ся в своїм кріслі,
Поки не звалив ся.

І мулярі ізійшли ся,
Мисливого взяли,
Назад руки ізв'язали,
В стовп замурували.

ІХ.

І по царстѣу Соловѣя
Всюду тихо було.
І на пуці й на степові
Ніби сном заснуло.

Сам Причѣпа запиває,
Спить, не просипає,
Аж тут дудка десь здалека
Грати зачинає.

І ту дудку на могилі
Чує Злотокрила
І з години на годину
Виростають крила.

І Мисливий серед муру
Тую дудку чує
І звязані свої руки
Пробує, моцює.

І кінь його серед льоху
Дудку зачуває
І — що пісні — копитами
Браму розбиває.

Чує дудку і Причѣпа
І не раз жахнеть ся,
І із чаші золотої
Петь ся і не петь ся.

Чи то дудка золотая
Щось лихе віщує?
Чи то так його сумління
Мучить і мордує.

І так йому тяжко, тяжко!
І так нудно, нудно!
Тяжеліють руки й груди,
І дихати трудно.

А тут дудка грає, грає,
Ніби вимовляє:
„Стережи ся, злий Причепо:
Господь покарає“.

Ляже в постіль спочивати, —
Спить ся і не спить ся:
Йому дудка золотая
Ніби кара снить ся.

Сяде їсти, — і не їсть ся,
Пити, — і не петь ся:
Якась туга коло серця,
Як гадюка веть ся.

І всі двері зачиняє,
Вуха затикає,
А сопілка грає, грає,
Ніби вимовляє:

„Кай ся живо ти, Причепо,
Тілом і душою:

Піднялась рука Господня —
Кара над тобою“.

І ша!... тихо всюди стало,
В цілім царстві тихо;
Та страшніше воно було,
Ніж самеє лихо.

Х.

І остатню співак думу
Грати зачинає,
І дрижить земля від неї,
Камінь розпукає.

І двадцята коло льоху
Брама затріщала,
Враз із крюками, гаками
Хрюпнула, упала.

І затряс ся стовп камінний,
На бік похилив ся,
І вершок його злавав ся,
Покотом звалив ся.

І далеко на стенові
Затряслась могила,
І у сонної Царівни
Засвербіли крила.

І царівна пробудилась,
Все припомянула

І на вдяку до Причепи
Льотом полинула.

А там уже і Мисливий
Конем своїм грає
І сто тисяч своїх слугів
З вуха випускає.

І Царівна свої крила
Раптом потрясає, —
Сорок тисяч свого війська
Із крил висипає.

„Виступай, негідний враже,
В чисте поле битись!
Не будемо ми з тобою
До смерти миритись!“

І Причепа у столиці
Слуг своїх збирає
І чи радий, чи нерадий —
В поле виступає.

І обняли його силу
Дві великих сили
І Причепине все військо
До ночі побили.

А самого неубитим
У полон узяли
І сиділи та гадали,
Кару вимишляли.

Аж іде Пастух царевич
 І став розважати:
 „Не годить ся нам брат брата
 За гріхи карати.

„Всі ми винні перед батьком,
 Зле усї ми жили,
 А ходім на суд і правду
 В степи до могили.

„Нехай батько знов явить ся,
 Очі нам розвяже
 І розсудить і научить
 І всю правду скаже“.

XI.

Нічка тиха, зорі світять,
 В небі місяць грає;
 Степ туманом обгорнув ся
 І сном засипає.

Не шумить сухий чорнобиль,
 Коник не стрекоче,
 Перепілка не співає
 І вуж не сикоче.

І дрімає степ широкий
 І кругом біліє;
 Тільки давняя могила
 В степу зеленіє.

І в могилі цар, цариця
Сном опочивають.
Над могилою їх діти
Варту відбувають.

Вдруг по степену загуділо.
Затряслась могила,
Стало сумно, стало страшно,
Північ наступила.

І дух царя Соловоя
Став на верх могили:
Як діямент його шати
Пишнії світили.

І на вінку на смертельнім
Квітки виростали,
Виростали, розпукали,
Чоло обвивали.

„Діти мої, любі діти!“
Став їм говорити:
„Не вмiли ви шануватись,
Не вмiли ви жити!“

„Єсть три сили в чоловіка,
І першая — знанє,
Другая — добротворінє,
Третяя — коханє.“

„І в коханні три гиялки:
І першая — грати,

Друга — чари малювати,
Третя — їх писати.

„І по силі із вас кожний
Відібрав від Бога,
І кожному із вас була
Простая дорога.

„Мисливому — розмишляти,
Тайни пізнавати,
Причепі — за все чеплятись,
Добро вибирати.

„Пастухові — дивко грати
Дочці — помагати:
Чари в краски малювати,
Піснями писати.

„А усім вам — разом жити
І вязати сили...
Діти мої, любі діти!
А чиж так ви жили?

XII.

„Сину старший, сину перший,
Стань передо мною,
Най розсужу суд і правду
Перше над тобою.

„Тобі, сину, добре серце
Дала твоя мати,

І ти міг би від кохання
Гилля всі обняти.

„Лиш життя твоє пастуше
Того не давало:
Воно тебе в твоє серце
Власне замикало.

„Із дитинства ти всі чари
В серці лиш находив
І ті чари на світ божий
Голосом виводив.

„Все то, сину, милий сину,
Все то розважав я
І по мислі тобі царство
І дарунок дав я.

„І спасибі тобі, сину,
Нічого казати:
Ти умів на своїм місці
Хороше стояти.

„Тим лиш тільки не хвалю я,
Що-сь в собі замкнув ся,
Що й умерших відцурав ся,
За живих забув ся.

„Стань і ти передо мною,
Донько Злотокрила,
Най розсужу, чи так, донько,
Як повинна-сь, жила.

„Тобі, доню моя мила,
Опісля цариці
Оставались на ділизну
Степи без границі.

„Степи пишні і розкішні,
Степи чарів повні.
Да і ти на серці мала
Склони полюбовні.

„Ото й дав я тобі крила
Щоб ти скрізь літала,
Що чарує — малювала,
Піснями співала.

„А на щож ти обернула
Свої сильні крила?
Тільки в розуму зводила,
Кров людськую лила

„І хоть близька й рядом була,
Ти ума не вчилась,
Нахилилась до худібства,
І все погубила-сь.

„Доню моя Злотокрила!
Ти, дитя миленьке!
Не втішила-сь мене, доню,
Ані свої неньки.

XIII.

„Стань і ти, Мисливий сину,
 З своїм даром з неба!
 Чи той дар святий із неба
 Ти ужив, як треба?

„Тобі дав Бог добрий розум
 До розпізнавання,
 І ти, сину, ще в дитинства
 Любив полювання.

„І полюючи по лісі
 Зіля вчував єсь,
 І полюючи за звірьом
 Звірів пізнавав-єсь.

„І як бігав через гори,
 Скали і обвали —
 Тобі думки і про землю
 В голову впадали.

„І як здобич попадалась,
 Требаж було бити, —
 Требаж було в ціль ціляти,
 Луком не схибити.

„Все те розуму бажало,
 Щоб розміркувати.
 Все те мало тобі, сину,
 Розум розкривати.

„І по мислі дав я землю
 Для впізнання твого,
 І на поміч, на підмогу
 Коня вороного.

„Тай ти, сину, мало, мало
 Розуму учив ся!
 Замість тихої науки
 Ти з ріднею бив ся

„Стань і ти сюди, Причепо!
 Стань передо мною,
 Най розсужу свою правду
 І суд над тобою.

„Сину мій! любив ти, сину,
 Все покоштувати,
 Лиш не хтів ти в поміж злого
 Доброго пізнати.

„Ти допав ся до худібства, —
 Душу затопив-єсь,
 І від батька замість всього
 Лиш вина просив єсь.

„Правда, діти, що і того
 Треба в вашім віку,
 Тільки здержним в тому бути
 Треба чоловіку.

„Діти мої, любі діти,
 От вам правда щира:

Не вшивайтесь і не бийтесь,
Не соромте мира.

„Жийте кожне в своїй силі,
Тільки-но кохайтесь,
І всі четверо збирайтесь —
Правди научайтесь“.

10—18 декабря, 1857 року.

СТАРОЧЕСЬКІ СПІВИ

з

КРАЛЬОДВІРСЬКОГО РУКОПІСУ І ДРУГИХ.

ПЕТРОПІЛЬ,

1860.

Передне слово од редактора.

Всім відомо, що в кінці XVIII і першій чверти XIX столітя зачав прокидатися національний дух у знімчених Чехів. Тільки ж першими часами гурток свідомих націоналістів був дуже і дуже невеличкий: мало хто був спроможний вірити в думку деяких патріотів (Пухмайра, братів Тамів, братів Неедлх, Палковича і, особливо, молодих парубків — Свободи, Лінди, Ганки, Коляра, Челяковського і ин.) про те, що вмерле чеське письменство могтиме знову воскреснути і відродити ся. Доволі буде зазначити, що навіть т. зв. „патріярх словянської науки“ Добровський (1753—1829), який своїми науковими працями поклав історичну підвалину для чеської національної самосвідомости і таким способом поміг ожити чеському письменству, — зробив цю прислугу зовсім не свідомо; він дивив ся на чеську давнину, історію і мову як на щось мертве, як на предмет для археологічних наукових студій.

і вважав воскресенє чеської літератури (включаячи хиба чисто простонародню) за неосущиму мрію. „Дайте спокій мерцям!“ казав він — і тому-то сам писав або по німецьки, або по латині, і хиба зрідка-зрідка по чеськи. А вже-ж коли таким скептиком міг бути патріярх славістики, то що-ж казати про широку масу!.... Нечисленні чеські патріоти розуміли, що знімчену масу швидче пробудять в її національної мертвоти і вітхнуть національними чеськими ідеями не голі проповіді, а які-небудь дуже гарні твори живої народньої поезії (отакі, наприклад, як у Сербів пісні, що саме тоді збирав Караджіч), або які-не-буль стародавні пам'ятники, звідки наглядно, на віч кожному видко було-б колишню славу чеського народу, — наприклад стародавні історії або стародавні поетичні твори в дусі руського „Слова о Полку Игореві“. В живій чеській поезії не можна було відшукати нічогоісінько такого, як сербські пісні або (одкриті значно пізнійше) великоруські биліни. Тим-то правький гурток патріотів удав ся до розшукування бажаних памяток давнини, і от, переважно коло 1816—1819 року (по части й пізнійше), серед усяких дивовижних і дуже таємничих обставин, видобуто на божий світ сім документів, що мали показати незмірну, віковічну перевагу нації чеської над

німецькою і викликати національну гордість. Ті сім документів: Пісня під Вишеградом, Короледвірський рукопис, Зеленогірський рукопис (= Любушин суд), Пісня закоханого короля Вацлава I, Чеські гльоси на латинським словарі Mater verborum, Згорільські уривки св. Письма, Пророцтво Любушине.

1) Пісню під Вишгородом знайшов 1816 року на старій пергаменовій оправі одного рукопису студент Йосиф Лінда. Вона мала походити з XIII в. і бути гарним зразком стародавньої чеської лірики. Того рукопису, що на його оправі знайшла ся ця пісня, ніхто окрім самого Лінди не бачив.

2) В вересні 1717 року Вацлав Ганка, без свідків, відшукав на горищі церковної вежі в Королевинім дворі свій Короледвірський рукопис, віднесений до XIII—XIV в. Але то тільки сам рукопис та найпізніші його частини мали походити з XIII—XIV в.; щож до інших творів, які в ній містилися, то вони мали зложити ся значно ранійше. „Забой і Славою“ та Людек (= Ludwig) оповідає про подію, яка могла одбутися хіба в VIII—IX віці; а в цієї поеми дихає енергічне почуте національної волі. Чехи-язичники виступають тут поетичними героями так само, як і в поемі „Честмір і Власлав“, що оповідає про подію першої половини IX віку. Ще поетичнійше малюєть

ся перед нами сіра чеська давнина з пісні „Олень“. Поема „Людиша і Любор“ показує нам лицарські турніри у Чехів іще за часів якогось князя залабського, хоч історія казала-б нам думати, що турніри запроваджено в Чехії не ранійш од XIII віку. Взагалі весь Королеводвірський рукопис свідчить нам, що величезний культурний, щиро-національний розвій Чехів датується од найстарших часів, — тих часів, коли сусідні Німці були ще попросту варварами.

3) Любушин суд, або Зеленогірський рукопис, прислано 1818 року до ново-заснованого Чеського Музею од якогось аноніма (пізнійш вияснено було, що той анонім — Йосиф Ковар). Зоглядівши той манускрипт, учені патріоти признали, що писано його в IX віці, себто ранійш од будь-якого словянського пам'ятника. Подробиці Любушиного суду, де згадують ся діви, що „u iednéi su desky prawdodatné“, свідчили, що у Чехів іще перед Кирилом і Методієм було своє письмо і писані закони. Вже коли Королеводвірський рукопис вимальовував Чехів перед нами на такім високім ступні духового і національного розвою, яким не могли похвалити ся рівночасні з ними Німці, то Зеленогірський рукопис простісінько заявляв, що й самі Чехи IX віку свідомі були своєї висшости над Німцями: „Nechvalno nám

w Niemciech iskati prawdu“, — каже на Любушинім суді Ратибор. Виходило, що рідко котрий народ мав таку ранню виразну національну самосвідомість, як Чехи. Так отже національному почуттю Чехів Зеленогірський рукопис схлібляв, як бачимо, дуже. А вразом він мусів дуже придати ся для фільольогів, і для будь-яких істориків. Фільольоги могли одшукати собі в ній деякі незвичайні слова або форми, що незвісні були в жадної словянської мови і повинні були, очевидночки, вважати ся за величезні архаїзми; таким наприклад, являєть ся в уривку „Sniem“, слово *ot* (батько): „Wšak *ot* svéi čeledi vojevodi“; задля недогадливих фільольогів Ганка додав у словарці, що *ot*=*otec*, як *kot*=*kotec*. Не менче цікавого і важного матеріялу міг тут знайти й славіст, історик, бо приміром у тім самім Sniem'і він вичитував найточнійші звістки про давній семейний побут у Словян:

Wšak *ot* svéi čeledi vojevodi,
 Mužie pašú, ženy ruby stroiá,
 I umre li glava čeledina,
 Dieti wše tu sbožiem wjedno wladú.
 Wládyku si z rodu wyberúce,
 Ký pleznie — dle w snemy slawny chodí,
 Chodí s kmetmi, s lechy, wládykami.

Правда, воно могло-б здати ся трохи чудним, чому се співець захотів так детально оповідати про всім тоді відомі і нікому з сучасників не цікаві звичаї, неначе навмисне хотів зробити велику прислугу для тих істориків, які його читатимуть аж за тисячу літ. Тільки-ж коли не було сумніву про автентичність Зеленогірського рукопису, то чи варто було історикам сушити свою голову над такими питаннями? Треба було просто брати дорогоцінні історичні звістки та радіти, що співець забажав подати їх.

4) Одна з пєс Короледвірського рукопису „Олень“ і друга, зовсім ще незвісна — *Piesen krále Václava I* — одшукали ся 1819 року на оправі одного стародавнього манускрипта, якого зрештою нікому не пощастило побачити, бо він кудись таємничо пропав; прислав тую пісню скриптор університетської бібліотеки. Ганка заявив, що „*Piesen*“ старша од „Короледвірського рукопису“ мабуть на ціле столітє.

5) Середньовіковий латинський словарь *Mater verborum* довгий час лежав собі в Чеському музеєві, ніхто в нїм нічого особливого не був доглянув, аж ось 1827-го року Ганка показав його Німцєви Графови, — і тоді виявило ся, що коло латинських пояснень знаходять ся й деякі чеські приписки поміж рядками, тай то незвичайно важні.

Знайшла ся й дата написаня, бо під однією мініятурою, дуже гарно зробленою (а ніхто досї й не знав і не догадував ся, що на рукописі *Mater verborum* єсть такі артистичні мініятури, дорогоцінні пам'ятки старочеської штуки) підписано було імя переписчика Вацерада і маляря Мирослава (себто найчистїйших Чехів, а не Німців) та 1102-й або 1202-й рік. Змістом своїм чеські гльоси показували, наскільки давні Німці стояли нижче од Чехів; наприклад *barbarus* витолковувало ся як *tardus, obtusus, imperitus, stolidus, Némes*. З пояснень коло назв римських богів виявляло ся, що у Чехів була сильно богата мітольоґія: *Mars* перекладав ся *Свантовіт, Venus* — *Прія, Ceres* — *Жива, Несеате* — *Морана* і т. д. Ці гльоси мали вияснити, чому се в Зеленогірському і Короледвірському рукописах так багато поганського елементу: очевиднож той елемент був довго сильним і живим серед Чехів. Заразом ті гльоси кидали нове світло на всю словянську теогонію взагалї, освітляли її новими, нікому ще незвісними фактами.

6) У інших Словян найстаршими пам'ятками письма були еванґелія і інші святі книжки. 1828-го року Ганка одшукав уривки в такого самого памятника чеського, тільки-ж архаїчнійші од інших словянських. Це були Згорільські уривки Іванового еванґе-

лія, писані — на думку чеських учених — у Х віці. Знайшов їх Гавка на оправі книжки „Disciplina et doctrina gymnasii Gorlicensis“.

7) Найпізвійше, вже аж 1849-го року Гавка знайшов віршовані чеські „Пророцтва Любушині“. Відшукали ся вони теж та оправі давнього рукопису XV віку. Лавнівський текст тих „Пророцтв“ Гавка знайшов уже перше, і вчені Чехи віднесли латинський текст до XIV віку.

Не важко зміркувати, що всі отсі знаходи, яким не було паралель у жадного в інших словянських народів або й у Німців, повинні були втішити національну гордість Чехів до найвисшої міри. Невеличкий гурток чеських (досі переважно лиш празьких) патріотів швидко зачав зростати на всю Чехію, бо всі-ж бачили, що вони не якісьтам дивні фантасти-мрійливці, і що в них єсть твердий історичний ґрунт під ногами, та що Чехи в давніх давен стояли вище од Німців тай, можна сказати, вели перед між культурними народами, і що вони ще в IX віці мали за „нехвальну“ річ „iskati v Němsecch pravdu“, ба й у XII віці слово „Німець“ було для них синонімом слова *stolidus, barbarus*, і що теперішні чеські патріоти не дику химеру на піску будують, тільки попросту свою славу давнину природним хо-

дом наново відбудовують. Окрім величезної національної ваги, сі пам'ятки мали першорядну вагу наукову, тай весь учений світ мусів з пошаною дивити ся на Чехів. „Згадані документи зробили ся для словянських учених одним з найцінніших автентичних свідощів про чеську або й спільно-словянську давнину, мову, мітологію, звичаї й норми, образоване; цитати з „Любушиного суду“, „Короледвірського рукопису“, „Mater verborum“ і т. и. являлись на підпору всяким мітологічним теоріям, розвідкам про стародавній громадський побут, розвідкам про форми старої словянської поезії і т. и. — тай то не тільки в учених Чехів (як от у Шафарика, Паляцкого, Ербена і ин.), але не менче того у вчених Росіян і Українців (Бодяньського, Срезневського, Афанасєва, Буславва, Котляревського, Гільфердінга, Конст. Аксакова і ин.). На ціх пам'ятниках виучувало ся чеської мови нове покоління руських славістів, і для них Любуша та герої Короледвірського рукопису були такі самі знайомі, рідні особи, як герої руської літописи та Слова о Полку Ігореві. На вироблене ідеї про спільно-словянську єдність, про словянську культурну самостійність, про певну висшість словянської національної вдачі і т. и. чеські поеми мали великий вплив, так само як сербський епос, руська перша літопись і инші

першорядні пам'ятники старої слованської літератури“*). З передмови Руданського і з того факту, що він заходився владити переклад, ми бачимо, наскільки він (як і інші наші письменники) одушевлявся Короледвірським рукописом; сюди-ж мабуть, сягає своїми коріннями і його давніша поема „Царь-Соловей“.

Та нарешті правда мусіла виявити ся; чеська слава, оперта на брехні, мусіла як дим розвіяти ся, і тим гіршим було загальне розчарованє. Коли Слов'янин згадує тепер про когось із Чехів з великою пошаною, то не про Ганку, що винаходив усі ті тенденційні пам'ятники, а про об'єктивного, чистого душею Добровського, що не вагався назвати фальсифікатом (1824) і „Любушин суд“, і потім — „Пісню під Вишгородом“ та „Згорільські уривки“. Спершу таких людей, як Добровський, було не гурт (Копітар, Міклошич**), далі в 50-ох роках сумніви загострили ся, а під кінець 70-х і на початок 80-х років число об'єктивних Чехів, для яких наукова правда була важніша од патріотизму,

---

*) Пипін, Історія славянських літературъ. Петербург, 1881, т. II, ст 811.

**) Він ніколи не цитував тих чеських рукописів у своїх славістичних працях і таким способом виявляв свою мовчазливу думку, що ті пам'ятники — підроблені.

заснованого на неправді, значно побільшало; по всій Словянщині ще перше розвивався скептицизм супроти Чехів. І так наприклад колишній прихильник Гавки, наш земляк проф. Бодянський іронічно згадував на лекціях у московському університеті про Гавку, як про чоловіка, jenže Rukopisy Kralodvorský a Zelenohorský ne jenom znalezl, ale i vynalezl („nicht nur gefunden, sondern auch erfunden“ — так само іронічно казав пізніше Гебауер). А один із відомих батьків російського славянофільства — проф. Ламанський — дав своїй солідній розвідці намішкуватий заголовок: „Новѣйшіе памятники древне-чешскаго языка“.

Про се дивись Jul. Feifalik, Ueber die Königinhofer Handschrift (Відень 1860); Hanuš: Das Schriftwesen und Schriftthum der böhmisch-slovenischen Völkerstämme (Прага 1867) і Die gefälschten böhmischen Gedichte aus den Jahren 1816 — 1849 (Прага 1867); В. Ламанскій, Новѣйшіе памятники древне-чешскаго языка („Журналъ Мин. Народн. Просвѣщ.“ 1897); А. Ваšek, Filologický důkaz, že Rukopis Kralodvorský a Zelenohorský, tež zlomek evangelia sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky (Берно 1879); А. Стороженко, Очеркъ литературной исторіи рукописей Зеленогорской и Краледворской (Київ

188); Пыпинъ и Сласовичъ, Исторія славянскихъ литературъ, т. II, 804—821 (Петербург 1881); J. Knischek: Der Streit um die Königinhofer und Grünberger Handschrift (Прага 1888) і в Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft (1889, 1890).

Зробивши сю передмову, я можу випустити в світ переклад Руданського так, як він є, не роблячи вже ніяких своїх історичних додатків і уваг. Ті примітки, які часом я роблю під текстом, мають характер не історичний, а фільольогічний; часом (таї то далеко не скрізь) я показую, що Руданський не добре зрозумів чеський текст*), переважно-ж попросту вазначую його власні діалектологічні особливости, що ухиляють ся од нашої літературної мови. Кажучи взагалі, я подаю текст перекладу Руданського таким самим, як і текст „Царя-Солова“, себто силуючись нічого не змінити і роблячи тільки ось-які виправки:

---

*) Зазначувати все таке була-б певдячна робота. Руданський чеської мови очевидячки не вчив ся спеціально, його переклади часто збудовано на простісінських здогадах, а через те можна було-б показати чимало помилок, або бодай неточностей. А, К.

1) Тверде **Р**, якого сам Руданський не тримаєть ся систематично, а хиба зрідка, я змінюю на м'яжке, — напр. ударю (зам. удару).

2) **А** (зглядно я) в страдальних причастниках „назначана“, „зрошана“, „спаланий“ виправлено на **е**.

3) Закінченне **ій** в давальнім і місцевім відмінку прикметників жіночого роду часто чергуєть ся у Руданського з **і**. Я для одностайности скрізь повиправляв на **ій**: спалани(й) утробі, вірні(й) господині, по всі(й) оболоні, у світлиці красні(й), мої(й) воді, на криві(й) Отаві на золотодаві(й), на Радбузі зимні(й), в Любині(й) світлиці, на чисті(й) водлиці. Навпаки, я ніде не чіпав (бо се попусувало б метр) додаткового **і**: в тії (=тії) порі, в славнії (=славній) столиці, по святії правді, при єднії волі.

4) Замість „глібокий“, що приходить у Руданського систематично, скрізь друкуєть ся „глибокий“.

5) Перший відмінок прикметників мужьського роду, особливо по губних звуках, кінчить ся у Руданського часом на **ій**, а не на **ий**: мисливій (зам. мисливий), корольовій, сильній. Натомісь друкуєть ся **ий**.

6) Навпаки, Руданський иноді (але далеко не завсїгди) дає тверде закінчене сло-

вам „синій“ і „братній“. Я виправив „братних“ і „синих“ на „братвїх“ і „синїх“.

7) В прозаїчних увагах Руданського форма „деко~~т~~орі“ виправлена на „деко~~т~~рі“.

8) Викинуто **ь** в „грів~~ь~~но“, бо частійше сам Руданський пише сєє слово без **ь**.

Всякі инші поправки я вазначую в контексті.

А. Кримський.

Передмовка од перекладача.

Слава знаходу Кральодвірського рукопису належить до славного чеського співака Вячеслава Ганки. В осени 1817 року він поїхав до міста Кральодвору для перебору стародавніх пам'яток чеської мови.

Там він познакомився через одного приятеля Скленичку з Кральодвірським попом Борчем, а той йому одного часу за обідом таки 16 вересня й сказав, що в його церкві у склепу багато є різних давніх рукописів і оружя. Ганка зараз пішов до того склепу і там межі всяким непотрібом і паперами з Жижкового часу, найшов той самий рукопис, що послі став звісним з імям — Кральодвірського.

Рукопис той показує тільки частку якогось цілого таки порядного збору старочеських співомовів. Частка тая складається із двох вузеньких кусочків і дванадцяти невеликих листочків з пергаменту. Уціліла вона добре і читається без великої трудности, бо

письмо її хоч і дуже дрібне і не тільки не має поділу стрічок, але і слів часами, за то ясне і вірне і не багато має укороток; а то не мала пільга для прочиту. Зяву того рукопису Добровський кладе меже 1290 і 1310 роками*).

Співомови того рукопису можуть бути поділені на співи, співо-пісні і пісні. Перших — 6, других — 2 і останніх — 6. Розмір їх доволі ріжнобірний. В співах панує звиклий десятискладний розмір словянських пісень.

Передивім ся тепер кождою співомовою осібно.

1. Олодра і Боліслав**). В сьому відривкови говорить ся за визволу Чехів від пануваня Полян (Поляків) в початку вересня 1004 р. Шафарик догадуєть ся, що ся оповідка називалась: O robitie Polanov i wuhnanie z Prahy (в рукописи знаходять ся тільки слова ...lanów i wil...), а починалось так: Zwola B(oleslaw).

2. Бен Германів***). По рукопису належить до III кн. 26 под. Дія, про котру розказуєть ся в сій співі, належить до пер-

---

*) В невідробленість Рукопису Короледвірського Добровський вірив. *А. К.*

***) Oldřich a Boleslav. *А. К.*

***) Beneš Hermanov. *А. К.*

ших років XIII століття. 1203 р. спільне військо цісаря Пилипа і пограничного князя Мишенського прийшло до Чехів відімести королеви Премислови Отокарови I за то, що він прогнав свою жінку Адельгайду, сестру того пограничного князя. За від'їздом короля до цісаря Оттона IV (k Otě daleko zajel), Бен збирає громаду до Грубої Скали (Hrubá Skala) і визволяє батьківщину від прибувців. Лицар сього розказу споминаєть ся і в других памятках чеської старини, межі 1197 і 1220 роками; потому він був намістником Будишинським. Старий замок Груба Скала (Gross Skal) є й до сього часу в Младоболіславським повіті. Він стоїть на високій горі; а не далеко від нього і Троски — дві великі скали з розвалами замку.

3. Ярослав. По рукопису належить до III кн. 27 под. В сій оповідці говорить ся про забору Татар Чехами та Моравами 24 червня 1241 року край міста Ольмуця. Сам Ярослав — то прапрадід славного роду в Чехах п. Штернбергів; а гора Гостайнів (Гоштейн) стоїть і тепер край міста Бистриці на двухгодинную їзду на схід від Ольмуця. До недавнього часу були видні на ній сліди від насипів.

4. Чмир і Власлав*). По рукопису належить до III кн. 27 под. Оповідка про

*) Čestmir a Vlaslav. A. K.

забору Чмиром зрадці Крувоя і Луцького чи Жатецького князя Власлава. Про сього князя споминають три давні дійописці Кузьма, Далимил і Гайко, і по них можна виводити, що дія тая діялась в першій половині IX ст.

5. Людися і Любір*). По рукопису належить до III кн. 27 под. В сій співі розказується про візд бояр до одного Залабського князя і про бійки mezi ними. Такі поєдинки були заведені в Чехії королем Вячеславом (1230—1283); а найбільше вони запанували за його наступця Премисла Отокара II (1283—1298). За тих то королів запевне і зявила ся ся співа.

6. Забій і Славій. По рукопису належить до III кн. 27 под. Тут говориться про забору Чехами якогось чужоземного короля, але імя його не знати. Коли зявилась ся співа, тож само вгадати трудно. Одні (Мейнерт) кладуть, що розбитий Чехами король — ніхто другий, як Людвік Німецький (Ludiek), що 849 р. ходив на Регенсбургі. Другі (Свобода) говорять, що то була бійка Сама з Франками, що приходили колись в королем Великим Дагобертом (628—638). А треті (Палацький) кажуть, що основа сеї пісні — чиста видумка і вийшла з казок за борбу поганьства з христіанством; а зяву самої співи відносять до XII або до XIII ст.

*) Ludiše a Lubor. A. K.

7. Збигонь. Перша співопісня в рукопису. Належить по ній до III кн. 28 под. Початок сеї співомови Свобода відносить до дуже давнього часу.

8. Олень. Друга співопісня належить до III кн. 28 под. Зява сеї пісні по думці Добровського могла бути коло 1250 р. Ціммерман коло 1823 року найшов особний список сеї пісні слово в слово подібний до Кральодвірського. За „Оленем“ в Кральодвірськїм рукописі іде 6 пісень: Китяха*), Ягоди, Рожа, Зовуля, Сирота і Жайворонок**). Всі вони належать по рукопису до III кн. 27 под. Челяковський завважив, що де-котрі з них подібні до московських і до наших. Про московські не можу казати, а що до наших — то правда, що дуже подібні.

Єсть іще три старі співомови, але вони не належать до кральодвірського рукопису і знайдені вже потому. Першу „Збір“***) декотрі мають за початок, або за продовж „Любусиноґо суду“****). А „Любусин суд“ не знати хто найшов 1818 р. і тогдіж подарував „Чеському Складу Освіти“ (музей).

---

*) Kytice. A. K.

***) Žezhulice, Opuštiena, Skřivánek.

****) Sniem.

*****) Lubušin Súd. A. K.

Шафарик і декотрі другі зяву сеї співи відносять до кінця IX столітя; Свобода-ж кладе, що вона зявила ся в XI ст. Розмір „Любу-синого Суду“ (як і „Збору“) звиклий десяти-складовий.

Пісня під Вишеградом — знайдена 1817 р. п. Ліндою і тепер належить до Чеського Складу Освіти. Пісня дуже давна, а рукопись відносять до першої половини XIII столітя.

29 ноября, 1860 г.

Олодра і Боліслав.

.....ся до чорного ліса,
Де були зібрані буйнії гетьмани,
Сім буйних гетьманів і збори селянів.
Вигонь-Дуб і будить вірною громаду
І в північну пору веде на пораду.
А громади було сто молодців жвавих,
І всі сто їх мали по мечу в холяві,
І всі сто їх мали до заліза здатність.
Доступили мита*) в середині гаю,
Праві собі руки навколо подали,
Тихими словами говорити стали.

Вже за половину ніч перевалилась,
Ба вже і до ранку сивого схилилась.
До князя Олодри Вигонь-Дуб і каже:
„Послухай ти, батьку велеславний княже!
Бог тобі дав силу по цілому тілу,
Бог тобі дав силу і голову смілу,
Веди ж ти нас, пане, на вражих Полянів!

---

*) Мито, по нашому „мить“ — розчищена поляна в середині ліса. А. К.

З заду чи спереду, у право чи в ліво,
 На всі бійки люті — ми з тобою сміло!...
 Нуте-ж, наші хлопці! славнії молодці!“
 Взяв Олодра прапір сильною рукою :
 „На Полянів, хлопці!... за мною, за мною!
 На Полянів, хлопці, на вражих Полянів!“
 І кинулись раптом вісім отаманів,
 А за ними війська три сотні і півста,
 Три сотні і півста кинулись до міста,
 Де Поляне клятї стали спочивати. —

Коло ліса (1) стали, з гори поглядали.
 Ще Прага дрімала у ранньому снані,
 Край неї курилась Вілтава в Тумані;
 За Прагою далі кілька гір синіло,
 За ними на сході небо червоніло.
 „В долину живенько! Тихо та тихенько!“
 Край самої Праги нишком поставали
 І тихо з холяви мечі добували.
 Прийшов пастух рано під самую Прагу
 Тай почав просити браму одчинити.
 І завважив сторож пастуховий голос
 І відчинив браму на річку Вільтаву.
 І йде пастух, грає, — аж князь вилітає,
 За князем гетьмани кинулись до брами,
 А за ними й військо у самеє місто.
 Ударили гуком бубни громовії,
 Затрубили звуком труби полковії,
 Розвились хоругви, скликають до збору,
 І міст аж трясеть ся від того напору.

Страх ударив раптом на сонних Полянів.
 А ще-ж ті Поляни оруже хватають,
 А вже їх гетьмани мечами рубають.
 Сюди-туди скачуть і світа не бачуть,
 І турмою пруть ся к Прокоповій брамі,
 І далі та далі біжать під мечами.
 А наша замога від нашого Бога.
 Встає їдно сонце по цілому небі,
 Встає їден Ярмір на землі в потребі.
 Розносить ся радість по цілії Празі,
 Розносить ся радість наоколо Праги,
 Розносить ся радість по цілому краю,
 По цілому краю від радості Праги.

11 ноября (1860?)

Бен-Германів.

Ой ти сонце, ти сонячко!
Чи жалю не маєш,
Що весело так із неба
На нас поглядаєш?

Бо деж князь? де наше військо? —
У Оти на полі! —
А хто ж нам його поверне
При нашій недолі?

Довгим тягом Німці тягнуть,
Та все Німці Саси,
Від Згорільських гір високих
На країни наші.

— „Дайте, дайте, небожатка,
Срібло, злого, збоже,
Заким двори та хатини
Полумя обложить“. —

І усе нам попалили,
Скарби загорнули,
Худобину позаймали,
К Троскам повернули.

Не тужить же добрі люди:
 Вже травою вкрито,
 Де ступало та топтало
 Чужее копито.

Беріть квітки, вийте вінки
 Для свого вибавці,
 Бо надія промініє
 Як сонячко вранці.

Вже надія промініє:
 Встає Бен-Германів
 І скликає всю громаду
 На Сасів поганих.

І зібрались люди в гаї
 До Грубої Скали;
 За оруже на ворога
 Ціпи зладнували.

І Бен їде вперед конем,
 А за Беном люди:
 „Помста, помста“ — викликають —
 „Вражим Сасам буде!“

І дві сторони страшенним
 Гнівом розпалились,
 Збурили ся їх утроби,
 Злостію озлились.

І вогнистими очима
 Зиркнули, як змії,
 І вдарили копя в коплю
 І киї у киї.

І вдарились дві сторони,
 Як ліс затріщали,
 І як блискавка по небі,
 Мечі заблищали.

Гримлять тряски громовіі,
 Звірі утікають,
 І аж трете синє небо
 Громи потрясають.

І від скалів і від горів
 Котить ся в долині
 То грім київ, то стук мечів,
 Як повал дубини.

І так тіі дві сторони
 Бились без замоги,
 Бо завзяті мали пяти
 І певніі ноги.

Аж підняв ся Бен у гору,
 Кинув меч у право, —
 І на право вражих Німців
 Сила полягало.

Кинув в ліво, — і на ліво
 Збурила ся сила,
 Взад, до лому, — і каміне
 Скала покотила *).

---

*) Iz ioma wše kamenjé na niemce wrhú.

Пішла бійка превелика
З горба на долину, —
А вжеж Німці утікають*),
А вжеж Німці потапають,
А вжеж Німці гинуть!

11 ноября.

---

*) I by niemcem upietі. Свобода, приятель
Ганки, що очевидночки ліпше від усіх знав точне ро-
зуміне сих слів, перекладав їх: Die Teutschen
heulen.

Я р о с л а в.

Розкажу вам, люди, славу оповідку
Про велику свалку, про лютую бійку.
А ви постривайте, мислі позбирайте,
Вислухайте диво, та не забувайте.

Край міста Ольмуця із лівого бока
Стоїть аж до нині гора не висока,
Гора не висока, а зветь ся Гостайнів,
Там Божая Мати творить дивиди*) тайні.

Довго наші панства в мирі пробували,
Довго меже людом статки процвітали,
Та зі сходу раптом сильна буря встала,
Встала із-за дочки татарського хана.
Що ї за каміне, золото та перли
Хрещенії люди з сього світа стерли.

Кублаївна, красна як зірниця ясна,
Зачула що є десь західнії панства,
Що не мало люду і там пробуває, —
Захтіла візнати чужії звичаї.
І десять молодців скочило на ноги.

---

*) „Дивиди“ (зам. дива) Руданський написав наслідуючи, очевидячки, чеське divu. А. К.

І дві діви красні стали до підмоги.
 Усе владнували для тої дороги,
 І їдві на коні, другі — на підводи,
 І прямо рухнули, де сонце заходить.

Як тая зірниця на небі блищить ся,
 Як ізійде рано над сивим туманом —
 Так і дочка тая сивого Кублая
 Вродою красою та поглядом сяла.
 Її обвивало злоте покривало,
 А шию та груди обвивали всюди
 Дорогі каміня, перли та зумруди.

Та вражії-ж Німці краси не вважали,
 Заздрили багатству, — багатства й бажали.
 Цілую дорогу стерегли небогу,
 Далі серед ліса на нюю напали,
 Саму її вбили, багатства забрали.

Чує хан татарський, чує аж на сході,
 Що з його дочкою стало на заході.
 І з цілого краю своє військо зводить,
 І живо женеть ся, де сонце заходить.

Ба зачули живо й королі західні,
 Що хан на поході на їх краї рідні;
 І їдні до других живо прибувають,
 Превелике військо на війну збирають,
 Против нього полем живо виступають.
 На рівній долині стали, спочивають,
 Стали, спочивають, хана виглядають.

А Кублай і каже знахурам і вгадцям
І всім чародіям і всім зороглядцям,
Каже разом стати, разом погадати, —
Який тая бійка кінець буде мати.
І зібрались разом знахурі і вгадці
І всі чародії і всі зороглядці,
Кругом поставали і круг розділили,
Чорну трость увяли, на діл положили,
На дві половині поздовж розплатали :
Їдну половину Кублаєм назвали.
Другу половину королем назвали,
Старими словами почали співати.
І почали трості поспіл воювати,
І трость Кублайова стала замагати.
І багато люда зрадувалось в чуда,
І кождий до свого коня підбігає,
Становить ся в лаву і бійки чекає.
А хрещені люди в чари не вдавались :
Вони на поганих без ўму погнались,
Бо їх заносила велика їх сила. —
І перша прелюта бійка наступила.
Каленії стріли градом полетіли ;
Крепкіі ощени громом затріщали ;
Широкіі шаблі блиском заблищали,
А обидва боки на віру завзяті,
Не дають чужому поле заступати.

А вжеж тих поганих хрещенії гнали,
А вжеж їх поганих зівсім замагали.
Аж знов чародії підійняли трості,

І знову ожили татарські кості.
 І знову ожили, набрали ся сили,
 На хрещених зразу валом повалили,
 Тай так же їх круто полями погнали,
 Що тії як звірі сполошені стали.
 Там щит під ногами, там шолом гетьмана,
 Там кінь у стременах носить свого пана.
 Той іще раз руку на Татар заносить,
 А той у них пробіг милосердя просить.
 Так тії Татари військо й потлумили,
 На хрещених тяжкий гарач наложили.
 І два королівства під себе підбили:
 Новгород великий і старгород Київ.
 Та скоро ж те горе стало доїдати, —
 Стали по всіх краях дружини збирати.
 І чотири сильні дружини зібрали,
 З Татарами вражду *) знову розпочали.
 Двигнулись Татари, як чорнії хмари,
 Готовії градом уроджаї пеути.
 І двічі їх було із далеку чути.
 І почули Угри, сотнями згорнулись,
 І в сильнії броні з ними зострінулись.

Та дармо і сила, дармо і та пишність,
 Дармо й та завзятість і вся непохильність.
 Татари ввігнались в ряди, в середину,

---

*) Wrastviè. У Руданського зовсім виразно
 написано „вражду“ (не вражду“, як гадав би хто).
 — А. К.

Розбили все військо в лихую годину.
 І що було миле, все то полонили. —
 Не стало надії, не стало й підпори,
 Наступило горе, страшеннеє горе.

І почали вірні молити ся Богу,
 Щоби Господь дав їм на Татар підмогу:
 „Встань, Господи Сильний, встань у своїм гніві!
 Збав нас від поганих, збав від нечестивих!
 Вониж нашу душу згубити захтіли
 І, як овець звірі, навкруги обсіли“.
 Програла бій перший і другий програли;
 Ба вже і до Польщі дібрались Татари.
 І полоняють краї, і знову женуть ся,
 Все ближче та ближче до міста Ольмуця.
 Біда іще тужша встає по всіх краях,
 Бо вваги ні на що не було в Кублая.

І бились день перший і бились день вторий,
 Ніхто не хилив ся, не було забори.
 Аж почали разом множитись невірні,
 Як множать ся в осінь тумани вечірні.
 І в цілому морі Татар репоганих,
 В самій середині двигались християни.
 І насилом гнули до Святої гóри,
 Де Божая Мати свої диви*) творить.
 — „В гору!“ Внеслав крикнув, „в гору зміж
 [Татарів!“

---

*) Знову „диви“ (не „ди́ва“) аналогічно з чеським divu. — А. К.

Мечем по щитови, по срібному вдарив.
 І в гору хоругву над вірними зносить,
 І посилив вірних, на врагів підносить.
 І в сильную купу збили ся хрещені;
 Бухнули з Татарів, як вогні підземні.
 Бухнули вогнями з татарського збору,
 Та поспірним ходом по горбі на гору.
 Під горбом широко у шир розступились,
 А к низу у гранку остру заузились,
 На право, на ліво щитами покрились,
 І другії першим, а третії другим
 На буйнії плечі ратища напнули *),
 І стріли — як хмари з гори на Татарів!**)
 Аж ніч наступила, всю землю покрила,
 Від землі до хмари тьмою підступила,
 Запалені очі ворогів закрила,
 Вірних і невірних миром помирила.
 І в ночі хрещені стали спочивати,
 Стали на горбові насипи копати.

Тільки що на сході ранком засиніло
 А в таборі вражім так і закипіло,
 І з гори під гору страшно і зирнути,
 А там далі-далі — й оком не сягнути.

---

*) Читаю „напнули“ (чи може „нагнули“?)
 тільки догадкою, бо в рукопису це слово замазано.
 По чеськи: vz-ramena wložichu bystrá kopíe. —
 А. К.

*) Mraky střel tu s hory na tatory. — А. К.

Все на конях грають, коня підіймають,
 На конях підносять голови хрестянські,
 Носять і кидають перед ноги ханські;
 А другі тим часом до купи збирались,
 До ідиного боку довго замірялись,
 А далі на гору раптом і порвались.
 І всі престрашеним криком закричали,
 Аж від него гори й доли застогнали.
 А хрещені люди на насипи стали;
 Стала Божа Мати сили додавати,
 Стали вони луки туго натягати,
 Острими мечами сильно замахати, —
 І Татари к межі стали одступати.

Злютувались сильно всі Татари люті,
 Розярив ся гнівом і хан їх надутий.
 І на три поділи табір розступив ся,
 І у три батови на гору пустив ся.
 А хрещені люди мали дваїцять дубів,
 Дваїцять дубів мали і ті поспирали,
 А по краях наспів*) клади поскладали**).
 Бо вже й понід насипи гнали ся Татари,
 Гнались, викрикали під самії хмари;
 Бо вже і на насипи поповзли, як гади.

---

*) „Наспів“ = „наспів“ таке вкорочене
 Руданський дозволив собі певне з огляду на чеський
 першотвір, де є на naspech, хоч там і в I-м відмінку
 naspa (ж. р) — *A. K.*

**) Přivalichu klády. — *A. K.*

Аж хрещені з наспів покотили клади,
 І клади Татарів, як червів зчавили,
 Ще й далі, на рівнім, немало побили.
 І довго ще бились, — сила силу біла,
 Аж ніч тії бійці кінець положила. —
 Але пробіг люди! славного Внеслава,
 Славного Внеслава стріла пронизала.
 І тяжкії жалі серце розривали,
 А з сильної згаги утроби палали
 І зрошені трави уста закропляли.
 Прийшов тихий вечер, на ніч повернуло,
 Ніч пішла до раня: ба вже й розсвінуло.
 І день розгорів ся, наступав полудень;
 З згаги помиралі хрещенії люди,
 І сумно запеклі уста відкривали,
 До Матері Божой хрипливо співали,
 До неї зімлілі очі обертали,
 І жалібно руки до Бога ламали,
 Від землі до неба сумно поглядали.
 „Нема сили далі од згаги стояти,
 Нема сили далі згаги воювати.
 Хто хоче здоровля, кому мило жити,
 Тому у Татарів милости просити“.
 Так їдні ридали, так другі кричали:
 „Тяжче меча, брате, з згаги погибати,
 А води доволі буде у неволі“.

„За мною-ж, за мною!“ стилій Вестонь, учитель,
 „В кого думка люба, кого згага мучить!“

Аж Вратислав сильний, як щур*) підбігає,
 Вестоня за руки з опалу хватає:
 „Вестоню поганий, зрадо християнів!
 Хочеш до загуби вести добрі люди?
 Від Господа Бога нам милости ждати,
 А не від неволі у Татарів клятих.
 Не рвіть ся в загубу, братя мої милі,
 Таж люте безводя вже ми пережили:
 Бог давав нам силу в гарячий полудень,
 Бог іще нам вірним помагати буде.
 А в таку мову стидно і вдаватись,
 Коли молодцями хто думає зватись.
 Поляжем од згаги, — так щож, добрі люди? —
 Смерть уже од Бога назначена буде.
 А самі дамо ся мечам вороговим, —
 То самі на себе лихо наготовим.
 Бридко-ж, мої братя, невільником бути,
 Гріх без бою шию у неволю гнути,
 За мною-ж, за мною, всі молодці гожі!
 За мною в капліцю до Матері Божі!“
 І йдуть за ним люди до тої капліці:
 „Встань у гніві своїм, Небесна Царице!***)
 Підійми нас в краю по над ворогами,
 Та вислухай жалі понід небесами!
 Враги наші люті нас обгородили, —

---

*) Попереду написано було „чур“; потім, авторською таки рукою виправлено на „щур“. А. К.

***) В первописі: „о, Носподине!“ = о, Господи! — А. К.

Вибав же нас, Мати, з татарської сили,
 Дай хоч малу пільгу спалній утробі, —
 Голосную пісню заспіваєм тобі.
 Потри з земель наших вражії натіки*),
 Згладь із країв наших на вічній віки!“
 Аж на спеклім небі збирають ся хмари,
 Подув сильний вітер, страшний грім ударив;
 По цілому небі нахмурились хмари,
 Блискавка михкоче і бе на Татарів.
 А на горбі, диви! дощик вірних живить.
 І буря минулась, а сила горнулась
 Із цілого панства, із цілого краю,
 Та все до Ольмуця хоругви їх мають.
 І в них коло боку мечі тяжкі були,
 І в них за плечима повні тули були,
 Їх голови буйні шоломи вкривали,
 І під ними коні бистрії скакали.
 Затрубили разом всі роги лїсенї,
 Ударили разом бубни голосні,
 І їдна на другу сторона погналась,
 Аж курява тьмою в гору підіймалась,
 І люта остатня бійка розпочалась.
 Пішли мечів осірих і хряски і брязки,
 Пішли стріл калених і сикот і ляски,
 І ломи ощепів і ратищів тряски.
 І було колотя, і була поруба,
 І була там радість, і була загуба.
 Кров червона лилась, як річка дощова,

---

*) = напори. А. К.

Трупи там лежали, як по лісі дрова.
Сьому на дві долі голова в розколі,
А сьому на муки відрубали руки.
Той з коня звалив ся, на других котив ся,
А той озвірів ся — ворогів молотить,
Як по скалах буря старі дуби котить;
Тому меч по ручку в серце устрягає,
А тому Татарин вухо відтинає.
Ох! піднялись рики, жалібнії крики;
Та вже-ж бо хрещені почали втікати,
Стали їх Татари лютим давом гнати.
Аж Ярослав сильний орлом надлітає;
Могучії груди броня закриває,
Під броньою храбрість і сила широка,
Під шоломом розум і дума глибока,
В очах його ясных освіта висока.
Скаче і женеть ся, ніби лев той лютий,
Що кров йому теплу вдало ся зачути.
Або в нього ловчий помимо ударив, —
Так він розлютив ся, летить на Татарів.
За ним Чехи з заду, як посипи граду.
Він на Кублаєнка раптом нападає,
І лютая бійка знову наступає.
Схватили оцци, вдарились обоє,
Крепкіі оцци тріснули на двоє.
А кривлею змитий враз із конем карим
Ярослав могучий мечем як ударить —
Так йому до разу груди й розсікає!
І труп Кублаєнка на трупи спадає.
Тарахнули раптом його тули й луки,

Поняли ся страхом всі Татари люті.
І ратища довгі від себе кидали.
І хто міг тікати, то ті утікали;
Втікали далеко до самого сходу,
І Гана позбулась дикого народу.

12 ноября.

Чмир і Власлав.

Каже Неклан встати
На війну кроваву.
Каже княжими словами:
„На помсту Влаславу!“
Встало військо, встало
На війну кроваву,
На княжії слова встало
На помсту Влаславу.
Бо гордий князь Власлав
Дуже дметь ся в гору,
Що над князем, над Некланом.
Отримав забору*).
Меч-огонь пускає
У краї Неклана
І мечами грабливими
Погонить Неклана.
— „Ведиж, Чмиру, збори,
Веди на бій лютий,
Бо нас думно позиває

---

*) = Перемогу, побіду. По чеськи: vicestvié.
А. К.

Князь Власлав надутий!
 І устав Чмир любий,
 Бере щит двузубий,
 З чорним щитом бере молот,
 Шолом дуже грубий,
 І для богів кладе дари
 Під всі святі дуби. —
 Гукнув Чмир на військо —
 І військо готове,
 І до сонця тягне зраня,
 Тягне весь день до смерканя,
 Все к тому горбові.
 Аж там по дідинах
 Дими та пожари,
 По дідинах всюди плачі
 І тяжкі жалі.
 — „Хтож палить дідини,
 Забирає збоже?
 Хтож то жалю завдає вам!
 Чи не Власлав може?
 Нехай його звірство
 Остатнєе буде —
 Йому помсту та погубу
 Несуть мої люди“.
 А Чмирові й кажуть:
 „Крувій верховодить:
 Забрав стада й по дідинах
 З вогнем-мечем ходить.
 І усе, що мало
 Користь для народу,

Все те злість його потерла;
 Ще й взяв воєводу".
 І Чмир на Крувоя
 Страшно розівлив ся,
 І гнів йому по сугавах
 Із грудий розлив ся.
 „Військо!“ каже, „взавтра
 Розпалимо злості*),
 А сьогодні най спочинуть
 Ізмучені кості!“
 Стоять горе в ліво,
 Стоять гори в право;
 На їх тімні на високім
 Ясне сонце встало.
 І звідси горами,
 І звідти горами
 Тягне військо, несе в собі
 І бійку і рани.
 — Ой туди до міста,
 Міста над скалою,
 Де Крувій держить Войміра
 Із його дочкою,
 Що взяв їх у лісі
 Під тими скалами,
 І Неклана, князя-батька,
 Зрадою споганив.
 Що Неклану кляв ся,
 Давав вірну руку,

---

*) Rozpálimy krutost všiu. — A. K.

Та тим словом і рукою
Звів людей на муку.
В гору ж, в вишне місто,
В гору, моє військо! —
І змішалось військо,
Кинулось на місто,
Із-за Чмирового слова,
Як хмара льодова.
Передні щит на щит
Живо покривались,
А задні — то на копя
За ними спирались,
То за друки, поміж дуби
Заложені брались.
І з ліса до міста
Мечі задреньчали
Насупротив мечам вражим,
Що із міста слали.
Биком реве Крувій,
Реве, військо учить,
І меч його в Пражан падав,
Як дерево з кручі.
Та пс горах много
Сильної дубини; —
Є багато й коло міста
В Неклана дружини.
Звелів Чмир із-заду
Вдарити на місто,
Та звелів Чмир і з переду
Стіну перелізти.

А дуби прегрубі
В гущі під скалами,
Під скалами, під стінами
Враги поспирали,
Щоб по них валились клади,
Як військо нападе. —
Під ними в переду
Сильні й поставали,
Муж до мужа, друг до друга
Плечі постискали.
На плечі дерева
Поперек поклали,
Та повздовж їх уживками*)
Міцно й повязали:
І для себе за підпору
Ратища поклали,
І знов таки уживками*)
Повздовж увязали.
І скочив ряд третіх,
На третіх — четвертих,
А п'яті стали лівти
На верх аж до міста,
Де мечі горіли,
Де синались стріли,
І де клади бурливі
До визу летіли.
А далі й на стіни,
Як хвилі, полили.

---

*) У автора: „ужевками“. — А. К.

І в замкові цілу силу
Раптом захватили.

„Бери-ж ти, Войміру, дочку молоденьку*),
Поспішай в неволі на скалу раненько;
Там на скалі рано побачиш, Войміру,
Як Крувій гне шию під карну сокиру“ . —
І виходить Воймір з неволі на волю,
Виходить раненько із своєю дочкою,
Видить, як рубають голову Крувоюю.
І Чмир користь людям назад відсилає,
А з користю й дочка до дому вертає.
Хоче Воймір старий дати богам дари
На тій самій горі, в тій же самій порі.
А Чмир йому й каже: „Войміру, у гору!
Таж ми над Влаславом хватаєм забору.
Пожди-ж на годинку богів дарувати:
Боги й самі хочуть Власлава карати.
А от, коли стане сонце на полудень,
Тоді всі ми, брате, в таким місці будем,
Де стане забору військо викликати,
От і броня вража, бери живо, брате!“
Зрадував ся Воймір, дари відкладає,
Стає серед гаю і сильно гукає.
Він голосом сильним до богів гукає,
Аж трясуть ся дуби по синьому гаї:
„Не яріть ся, боги, та на слугу свого,
Що в нинішнім сонці не палить нічого“ .

---

*) Далі строфа у Руданського, замість чотирьох рядків, пишеть ся вже на два рядки. — А. К.

А Чмир йому й каже: „Треба дари дати —
 Та треба-ж сьогодні й ворогів дігнати!
 Так сідай же живо на коні бистренні
 Та пролітай гаї поскоком оленим.
 Там буде в діброві скала край дороги (3),
 Богам дуже мила; на її верхові
 Подай богам дари, богам-спасам*) своїм
 За замоги задні, замоги передні.
 І нім сонце ясне підійде до неба,
 Тобі того місця доступити треба;
 А нім сонце ясне понад гаї віjde —
 Так до того місця і все військо дійде.
 І повіє дар твій стовпами із диму,
 І поклін дасть військо, проходячи мимо...“
 І сідає Воймір на коні бистренні,
 Пролітає гаї поскоком оленим,
 Та живо в діброву до скали крутої;
 Тай на скалі тії, на самім верхові
 Загнічує дари богам спасам своїм
 За замоги задні, замоги передні.
 Загнітив на дари буйную корову
 Червоної масти, гладку та здорову,
 А купив корову в пастуха старого
 У яру глибокім, у траві високій,
 А дав за корову коня із уздою. —
 Палає огнісько; аж підходить військо,
 І з яру йде в гору в зелену діброву.
 Співаючи військо полками іде,

*) Так по чеськи: bohóm svym spasám. А. К.

Їден по їдному оруже несе.
 Кожний коло дарів богів вихваляє;
 Що їден замовкне, — другий починає.
 А коли вже спадком військо проходило,
 На коня і Воймір вискакує живо;
 А стегна та плечі забрали погонці*).
 І пішло все військо за ступнями сонця.
 Їде до полудня і не спочиває,
 Аж його на рівнім Власлав виглядає.
 Від ліса до ліса його стани стали,
 У пятеро більші за стани Празжанів.
 І, як із безодні, із них клекотіло,
 І много-премного собак скавуліло.
 — „З сими ворогами тягаться нам горе:
 Кий палицю, брате, рідко коли зборе“, —
 Воймір промовляє. А Чмир одвічає:
 „Розумно то, брате, по тихо казати;
 Лучше не боятись, на все готуватись.
 Чого нам чолами проти скали бити?
 Та же лис і тура може одурвти.
 Нас із гори, знати, Влаславу видати. —
 А нуж до долини навколо вершини,
 Щоб ті були в заду, хто був попереду;
 І навколо гору! до самого долу!“
 І Воймір підняв ся, і Чмир підійняв ся.

---

*) Замість сього коротенького рядка читаємо по чеськи: tučné kyty i plece naloži šesti iezdcm za vsi. Свобода перекладає так: (Wojmir, legt fünf Reitern hinterm Heere fette Keulen auf und feiste Schlegel. — А. К.

І кружало військо через цілу гору,
 І кружало військо девять раз до долу,
 Та ворогам своїм силу розмножало,
 Та ворогам своїм страху завдавало:
 В низу розступились помеже корчами,
 Щоб блиснула броня перед їх очами.
 І гора блиснула перед ворогами.
 Чмир з переду вдарив штирома полками.
 А луна*) із ліса обома боками.
 І луна гукає, ворогів лякає.
 Враги подають ся, страшно їм усюди,
 І ряди розбились то сюди, то туди.
 Аж храброю руку й Воймір підіймає,
 На цілім півсході в яру засідає
 І ставить ся боком напротив Власлава,
 І ліс реве ревом з глибокого яру:
 Ніби сильні гори били ся з горами
 І старії дуби на собі ломали.
 І вискочив Власлав, на Чмира пігнав ся,
 А Чмир на Власлава і сам розігнав ся.
 Січа люта стала; меч на меч пустив ся; —
 І з коня до долу Власлав покотив ся.
 Покотив ся Власлав по землі зіллятій,
 На всі боки беть ся і не може встати.
 Його у ніч чорну Мара**) присипляла;
 І кривля кипіла з сильного Власлава,
 І в сирую землю по траві стікала.

*) В рукописі стоїть Třas і його приймають за власне імя. Увага Руданського.

**) Mřena. — А. К.

Та вже й душа вийшла з ревучої губи,
Піднялась на дуба і вилась по дубі,
Доки коло дуба не спалили трупа.
Влаславове військо кинуло боїсько
Та звідти у пяти через гору боком,
Потайно та тихо пред Чмировим оком,
Перед Чмиром вірним, Влаславо побійним.
Некланові вуха забора лоскоче,
А користь велика тїшить
Некланові очі.

13 ноября.

Л ю д и с я і Л ю б і р.

(Ludiše a Lubor).

Послухайте, добрі люди,
Що за баль та бійка буде.
Був в Залабі князь завзятий,
Князь і добрий і багатий,
Мав дочку єдиним єдину
Собі і всім дуже милу.
Та була-ж дочка на диво:
Сама пишна, уродлива,
Мала личко дуже біле,
А по личку рожі*) цвіли.
Її очі — небо синє;
А по білій її шії
Злоторусєє волося
У перстені завило ся.
І князь слугів розсилає
І всіх панів запрошає,
Щоб до міста прибували,
Бо великі будуть балі.

---

*) В первопису „ружі“. — А. К.

І, як день той був обраний,
 Позбирались усі пани
 З дальніх земель, з дальніх країв
 В місто княже на ті балі.
 Загremіли котли-труби, —
 І до князя ідуть люди.
 Поклін князю і княгині,
 Поклін дочці-господині.
 І на довгі столи сіли,
 Як уроди їм веліли*).
 І носили їде**) дивне,
 Годованє було славне,
 Годованє було давне***),
 В костях сила розступилась,
 В мислях дума розширилась.
 І князь каже: „Добрі люди,
 Нехай тайно вам не буде,
 Дє причини тії були,
 Що вас сюди ізгорнули.
 Хочу знати, добрі люди,
 Хто сильніший із нас буде,
 Бо сусідом Німця мати —
 Тра і в миру бійки ждати“.
 І сказав князь; тихо всюди;
 Із-за стола усі люди

---

*) Prokný rozeniě-dle svého. — А. К.

**) Iedenie. Слово „їде“ (чи „їддя“) Руданський образував на аналогії з „пите“. — А. К.

***) Се слово Руданський написав задля рими. В чеськім оригіналі стоїть hlúšné. — А. К.

Поклін князеви, княгині,
 Поклін дочці-господині.
 Загреміли котли-труби;
 Вже й посади ставлять люд:*)
 І на лугу на широкім,
 На помості на високім
 Сіли князь із старостами
 І княгиня з жіночками
 І Людися з дівоньками.
 І каже князь своїм любим**):
 „Хто з вас перший має сісти,
 Те я маю сам повісти“.
 І в Стребора пальцем тиче,
 Стребір Людислава кличе;
 І на коні враз сідали,
 І ратища острі брали,
 Против себе прудко гнали.
 Та як раптом позбігались —
 Так ратища й поламались,
 І обидва потомились,
 І з дороги уступились.
 Загреміли котли-труби
 І каже князь своїм любим:
 „Хто з вас другий має сісти —
 Щоб княгині те повісти“.

---

*) Wše sie ku siedániu stroji. — А. К.

***) По чеськи просто zemanóm. — А. К.

Аж в Серпося*) вона тиче,
 Серпось Спитибора кличе.
 І на коні враз сідали
 І ратища острі брали.
 І гнав Серпось Спитибора,
 І зсадив з сідла небору.
 Тоді в коня і сам, жвавий;
 І обидва мечі взяли,
 Стали в щити разом тяти, —
 Стали іскри вилітати.
 Аж Спитибір січе Спрося,
 Спрось у землю заповров ся.
 І обидва потомились
 І з дороги уступились.
 Загрімели котли-труби,
 І каже князь своїм любим:
 „Хто в вас третій має сісти —
 Щоб Людисї те повісти“.
 А княжна в Любора тиче,
 Любір Болеміра кличе.
 І на коні враз сідали,
 І ратища острі брали,
 У загородь шибко гнались,
 Протів себе замірялись.
 Вдарились — вогонь полив ся;

---

*) У Руданського є звичай змінювати чеське закінчене здрібнілих імен ť же на більш уживане у нас сь, ся (Серпось, Хрудось і т. и. зам. Серпош, Хрудош; Людися, Любуса — зам. Людиша, Любуша). — А. К.

Болемір з коня звалив ся.
Щит далеко від небоги,
І несуть його з дороги.
Загрімели котли-труби;
Вже Рубося кличе Любір.
Рубось на коня підняв ся,
На Любора розігнав ся.
Любір ратище втинає,
Крепко шолом йому крає;
Рубось валить ся під ноги,
І несуть його з дороги.
Загрімели котли-труби, —
Викликає знову Любір:
„Хто зо мною битись має,
Най в загородь виступає“.
І був говір у народі;
І ждав Любір в загороді.
Здислав ратище виймає,
Тура голову тримає,
Живо на коня сідає
І надуто промовляє:
„Прадід мій збив туру роги,
Батько Німців ганяв збори,
Спробуй же мене, Люборе!“
Розігнали ся конями,
Ударились головами,
І обидва з конем впали,
Живо мечі добували,
Битись пішії почали.
І рубали ся мечами,

Аж околиці дреньчали.
Далі Любір на бік круто,
По шоломі січе люто.
На два куси шолом скочив,
Меч у меч іще брязкоче.
І меч лежить в загороді,
А Здислав лежить на споді.
Загреміли котли й труби;
Вже Любора беруть люди,
Йдуть до князя і княгині,
До Людисі-господині.
І йому вінок Людися
З дубового ставить листя.
І в вінкові сильний Любір.
І гремлять котли і труби.

13 ноября.

Забій, Славій і Людко.

Із чорного ліса скала виступає,
А на скалу Забій сильний виступає,
На всі штири боки краї оглядає.
Зі всіх штирох боків смутно сиротині,
І застогнав плачем, плачем голубиним.
І довго сидів він і довго смутив ся,
А далі, як олень, на ноги схопив ся.
Од мужа до мужа живо поспіває,
Од сильних до сильних по цілому краю,
Короткеє слово стиха промовляє,
Поклонить ся богам, — далі поспішає.

І минув день перший, і минув день вторий.
І коли по третім заблищали зорі,
Зібрали ся люди в ліси*) меже гори.
Вийшов до них Забій, звів їх у долину,
В глибоку долину, в густую ліщину.
І Забій ще нижче в долину ступає (4),
І на струнах смутних смутно промовляє: (5)

---

*) У Руданського „ліса“. — А. К.

„Люди серців братніх і щирого ока!
 Смутную вам пісню співаю з глибока:
 Вона з мого серця до вас вилітає,
 З серця, що найглибше в горі потапає.
 Пішов батько в землю, оставив в дідині
 Дрібні свої діти вірній господині (6).
 Пішов батько в землю, не сказав нікому:
 „Будь ти для них батьком, господарем дому“.
 А чужий і впер ся до чужої хати,
 Чужими словами став заповідати,
 Як зраня по вечір жило ся в чужині,
 Щоб і тут так жили діти й господині:
 І їдну лиш мати дружину кохану
 На цілу дорогу з Весни по Морану. (7)
 І усї ворони повиганяв з гаю,
 І якії боги були в його краю —
 Таких і їм каже молити-просити,
 Таким і їм каже дари приносити.
 І не сміють богам чола нахиляти,
 Не сміють смерками їм їсти давати,
 Куди ходив батько їм пісні співати.
 І всї наші дуби враги повалили,
 І всїх богів наших вороги побили“.

— „Забою, ти з серця до серця співаєш,
 З середини горя пісню виливаєш.
 І, як колись Люмір (8) співав в Вишеграді,
 Так і ти співаєш міні і громаді.
 Співака милують і боги і люди.
 Співай, коли вмієш, ворогам на груди“.

І поглянув Забій Славоеві в очи
 І проїняти глибше його серце хоче:
 „А було два сини із голосом сильним,
 Вониж то до ліса що дня прибували,
 Молотом, мечами пробували сили,
 Вертали в роскоші і все тее крили.
 А коли в літами сили затверділи,
 Коли в ворогами бити ся уміли
 І другії брата підростати стали, —
 Тоді усі разом на врага і встали,
 І від бурі в бурю небо загорнулось,
 І давнее щастя в дідини вернулось“. —

І в діл до Забоя усі поскакали,
 Сильними руками сильно істискали,
 Із грудей на груди усі руки клали
 І мудрее слово до слова складали.
 Ніч пішла під ранок, на небі світало,
 А із яру військо грізно виступало,
 Розсипалось пилом помеже корчами
 І брало ся лісом обома боками.
 І минув день перший, і минув день вторий.
 І коли по третім засвітили зорі —
 Брав ся Забій лісом; — за Забоєм збори;
 Брав ся Славій лісом; — за Славоем збори.
 Всякий має щирість к гетьману Забою,
 А королю спротив*) і серце і броню.
 „На гору, мій брате! на гору (9), Славою!

---

*) = проти короля. — А. Із.

З неї всі оглянем, змовимось до бою.
 А з гори на сході у діброві темній
 Там ми собі, брате, дамо й руки певні.
 На гору-ж, мій брате! по лисовім сліду,
 За тобою живо і я туди їду“.

„Чого-ж, мій Забою! Чого, милий брате,
 Ми маємо бійку з гори починати?
 Бурмо королівців, помімо шукати!*)“

„Ой, брате Славою! як гада губити —
 На голову зразу треба наступити;
 А крутая гора — то його голова“.

І буйнеє військо двигнуло ся гайом,
 Двигнуло ся в ліво, двигнуло ся в право:
 Туди потягли ся по слову Забоя,
 А туди — по слову прудкого Славоя.
 Та всі через гаї до гори крутої.
 І пятеє сонце на небі стояло,
 І сильнії руки військо подавало,
 Військо королівське лисом оглядало.

„Збирає наш Людко все військо погане,
 Все військо погане до їдної рани.

---

*) Очевидячки у Руданського вийшла якась помилка, бо не можна й зрозуміти сього реченя. По чеськи: Otsavad buřmy protiv králevým vrahóm. —
 А. К.

Ой ти, Людку, Людку! слуго корольовий!
 Розкажи-ж ти своєму мучарові влому,
 Що нам тепер димом всі його умови!“

І влотив ся Людко і скликає військо,
 Засвітилось сонцем ціле піднебісько*),
 Заблищало сонцем королівське військо.
 По Людковім слову всі мали готову
 І ногу до ходу і руку до бою.

„Бий, Славою, з боку по лисовім скоку,
 А я незабаром з чола їм ударю“.
 І Забій впереду як градом ударив,
 І Славій із боку як градом ударив.
 „Вони, вони, брате, богів нам валили,
 Рубали нам дуби, ворін полошили.
 Тепер самі боги додають нам сили!“

І кинув ся Людко на Забоя скоком
 Забій Людка мірить запаленим оком.
 І дуб дуба мірить; військо поглядає;
 Жене в Людка Забій, — ба, вже й доганяє.
 Замахнув ся Людко, меча підіймає
 І три шкури разом в щиті пробиває.
 Замахнув ся Забій, молота пускає.
 Скочив на бік Людко, молот пролітає
 І в дерево вдарив, — дерево скотилось,
 І трийцять із війська в батьків опинилось.

---

*) Слово, видумане Рудавським задля риму:
 — піднебесє. — А. К.

І злютив ся Людко: „О, стерво ти!“ каже
 „Потворо ти гадів! Меча бери, враже!“
 Забій меч виймає, кус щита рубає,
 Людко замахнув ся, — меч його співзнув ся,
 Завзялись на рани обидва гетьмани.
 І усе по собі ранами стесали,
 І все коло себе кривлею збрукали;
 Тай самих кривлею забрукали люди,
 Бо лютая бійка почала ся всюди.

Котило ся сонце до полудня зраня,
 Ба вже й покотилось на пів до смерканя,
 А ще всюди бились, нігде не хилились:
 Там бились в Забоєм, а там із Славоєм.
 „Ах ти, враже“, каже, „біс би в тебе вліз ся!
 Чого ти кров нашу пити напосів ся?“
 Забій схопив молот. — Людко вибігає,
 Забій в гору молот в ворога кидає.
 І загудів молот, гримнув по щитові,
 І щит розбиває і груди Людкові.
 І по душі вдарив, душу виганяє,
 Та ще й на пять сяжнів в військо залітає.
 Страх ворогам крики з горла вириває,
 А з уст у Забойців радість вилітає
 І в очах веселих іскрами палає.
 „В гору, братя, в гору! Бог дає забору!
 А ви, хлопці, жваво на ліво, на право,
 Та позвозьте коні із цілого гаю“.
 Заиржали коні по всій оболоні.

„Забою, Забою! ти, леве завзятий,
Не кидай же, брате, врагів добивати“!

І став сильний Забій, щита відкидає,
Молотом кидає і мечем рубає,
В ворогах дороги навхрест прокладає.
І вороги в п'яти стали утікати,
Луна їх з боїська гуком поганяє,
І страх із їх горла крики вириває.
Заиржали коні по всій оболоні.
„У гору, на коні! на коні, до гаю!
Кіньми за врагами по цілому краю!
Живо, живо, коні! живо, небожата!
Несіть нашу помсту за ними по п'ятах!“
І живо на коні полки посідали
І, нога на ногу, ворогів погнали
І рану на рану люто накладали,
Долини і гори, ліси*) проминали;
І в ліво і в право все в зад убігало.
Гуде дика річка, хвиля хвилю гонить,
Гуде усе військо, слід на слід нагонить,
І зі всього скоку — у річку глибоку!
І чужих багато водою понесло;
Лиш на другий беріг вісти перенесло.
То не лютий ясреб крила розпинає,
Літає по краю, пташок доганяє,
То Забоя військо по ворогах гнало,
Всюди стерегло їх і кіньми ступало.

---

*) У Руданського „ліса“. — А. К.

Гнало по них люто в ночі під зорькою,
 Гнало по них люто і в день під жарою
 І знов від смерканя до самого раня.
 Гуде дика річка, хвиля хвилю гонить,
 Гуде усе військо, слід на слід нагонить,
 І зі всього скоку — у річку глибоку!
 І чужих багато водою понесло.
 Лиш на другий беріг вісти перенесло.
 — „На гори, мій брате! на сиві гори!
 Там добудем помсти, добудем забори!“
 — „Забою мій брате, недалеко гори;
 А ворогів повчок, та і тому горе!“
 — „Не вважай, Славою, ти — сюди, я — туди,
 А повчок губити королівство буде“.
 То не вітер грає, бурить військо краї,
 І краї на ліво, і краї на право;
 І радеє військо силою палало.
 „Ой, брате, мій брате! глянь на сиву гору,
 Там наші боги дали нам забору,
 Там і душ померших много зістаєть ся,
 То сюди, то туди по деревах веть ся.
 І страшно їх птахам, страшно і звірові,
 І їх не боять ся їдні тільки сови.
 Туди на верх, брате, померших ховати,
 Богам, спасаєм нашим, покорми давати,
 Давати їм дари і мило молити
 І скласти їм броню ворогів побитих“!

15 ноября.

З б и г о н ь .

Літав голубочок з дуба на дубочок,
Воркотав із жалю по цілому гаю :
„Ой, гаю-ж, мій гаю! по тобі-ж літав я,
Літав з голубкою, своєю миленькою.
Та взяв Збигонь любку, сивую голубку,
Заніс у світлицю, темною темницю“. —
Молодець із ранку ходить коло замку,
Жалібно здихає, милої не має;
Від замку — на скалу; на скалі сідає,
Жалібно сідає, мовчить з німим гайом.
Прилітає голуб, жалібно воркоче.
Молодець поглянув голубові в очі.
— „Що-ж ти, голубочку, смутен на дубочку?
Чи взяв ворон любку, сивую голубку,
Як до того замку вражий Збигонь в ранку,
Вражий Збигонь в ранку взяв мою коханку,
Заніс у світлицю, темною темницю?
Голубче, голубче! ти-б з вороном бив ся,
Як би ти був з серцем сильним уродив ся;
Ти-б видер, голубче, у ворона милу,
Як би ти мав кохті та у кохтях силу;

Забив би, голубче, ти ворога злого,
 Як би ти, голубче, мав дзюба твердого".
 — „Тиж, смутний молодче, чогож ти чекаєш?
 Таж ти сильне серце на ворога маєш!
 Ти на нього маєш і сильную броню,
 Ти і молот маєш в голову Збигоню!"
 І молодець в ярі*) у темнії гаї!
 Бере свою броню, молот підіймає,
 Через темні гаї к замку поспішає.
 І став коло замку, далеко до ранку,
 Стукнув кулаками. — „Хто там?“ із-за брами.
 — „Я, бідний мисливий!“ — Браму відчинили.
 Вдарив кулаками, пройшов другі брами.
 — „А деж Збигонь ясний?“ — У світлиці кра-
 Там Збигонь гуляє, дівчина ридає. [сній.
 — „Відчини, паноче!“ А Збигонь не хоче.
 Молодець палає, — молот підіймає,
 Розбиває разом двері до покою,
 Розбиває разом голову Збигоню.
 І по замку всюди побиває люди
 І до світа-ранку голубить коханку.
 Засвітило ранком сонце понад замком, —
 Молодець гуляє, нову радість має,
 Що свою милую к серцю пригортає.
 — „Що-ж то за голубка бідна у світлиці?“
 — „А то у Збигоня, як я, у темниці“.
 „Із замку до гаю!“ І та вилітає,
 І всюди літає по синьому гаю.

---

*) = В ярости. — А. К.

Із дуба на дуба в миленьким сїдає,
На єдній гиляці в голубком співає*
Рада і дївчина, що знов є хлопчина:
Всюди походжає, куди вабажає,
На єдній постелї в миленьким співає*.

---

*) Руданський тут або не зрозумів, або навмисне перемінив чеський текст, бо там сказано „spávala“ (= спала). — А. К.

К и т я х а.

Із княжого гаю вітрець повіває;
Дівчина к потоку по воду біжить;
У ковані відра води набирає,
Зіркнула на воду — китяха лежить.

Китяха пахуча із рожі-трицвіту;
Китяху ловити дівча почало
Тай, бідне, у воду холодну пішло*).

Ой китяхо красна! коли-б то я знала,
Та хто тебе в вохкую землю садив,
Тому би я дала перстень золотий.

Ой китяхо красна! коли-б то я знала,
Та хто тебе личком тоненьким обвив,
Тому би я дала шпильку з голови.

Ой китяхо красна! коли-б то я знала
Та хто тебе в воду холодну пустив,
Тому би я дала вінок розплести.

---

* У Руданського дієслово і приметник стоїть
не в середньому роді, а в жіночому (дівча почала, бідна,
пішла) — А. К.

Я г о д и.

Пішла мила на ягоди,
В зелену ліщину,
Наколота білу ніжку
На остру тернину.

І не може моя мила
На ніжку ступити...

Ой, ти терне, остре терне!
Щож ти болі чиниш?
За то тебе, остре терне,
Виметуть з ліщини.

Пождиж, мила, у ліщині,
Пожди-ж в холодочку:
Я побіжу до коника,
Що там на лугочку.

Мій коничок на лугочку
Травку випасає;
Моя мила в холодочку
На мене чекає.

Стала мила у ліщині
 Стиха жалкувати:
 „Ах, нещасна я дівчина!
 А щож скаже мати“ ?

„Ой ховай ся, доню, хлопців“!
 Каже мати всюди.
 „Чого-ж хлопців ховати ся,
 Коли добрі люди?“

Приїхав я на конику
 Білим, як сніжечку.
 Скочив в коня, ввязав на сук.
 За срібну уздечку.

Обняв милу, прижав к серцю,
 Цілував доволі,
 І забуло дівча красне*)
 Тернину і болі.

Цілувались, милувались; —
 Сонце на заході.
 „Їдьмо, милий, до домоньку!
 Зайде сонце, годі!“

Скочив живо на коника,
 Що як сніжок білий,
 Узяв милу за рученьки,
 До дому поспіли.

---

*) У Руданського і тут рід жіночий: „забула дівча красна“. — А. К.

О л е н ь.

Скаче олень по горах,
По цілому краю,
По долинах, по горах;
Красні роги має;
Густі гаї прогорнув
Красними рогами,
Круті гори проскакав
Тонкими ногами.

Та ходив же молодець крутими горами,
В люті бійки молодець ходив долинами.
Сильну броню він носив, бив ся з ворогами.
Тепер нема молодця помеже горами:
Тут на нього ворог злий облесно наскочив,
Закрив ласкою у злости*) запалені очі**)
І у груди молодця молотом ударив.
Сумно, жалібно ліси***) по нім застогнали,
І не стало в молодця ні душі, ні пари.
Вилетіла та душа через горло ясне,

---

*) В першому списку „злісти“. — А. К.

**) Zamieši zraky zlobú zapolena. — А. К.

***) В першому списку „ліса“. — А. К.

Через горло молодця, через уста красні.

І лежить він; тепла кров душу доганяє,

І теплу тую кров земля випиває.

Кожда дівчина по нїм смутне серце має.

Лежить тепер молодець у землі глибоко;

На молодці росте дуб високо, високо,

Розкидаєть ся в суки широко, широко.

Ходить олень по горах з красними рогами,

Скаче олень по горах тонкими ногами.

Довгу шию до гори, до листя спинає,

Аж ворін зі всіх сторін злітають ся стаї.

І сідають на той дуб,

І на дубі крачуть.

„Згубив ворог молодця!“

Всі дівчата плачуть.

Р о ж а.

Ой ти, рожо, красна рожо!
Що рано зацвіла?
А зацвівши померзла,
А померзши зовяла,
Звявши облетіла.

Довго, довго я сиділа,
Аж кури заціли
І діждати не могла,
І всі тріски і дрова
В печі погоріли.

Заснула я, і небозі
Сон мені приснив ся:
Ніби з правої руки
Спав мій перстень дорогий, —
Камінець згубив ся.

Камінця я не видала,
Миленького не діждала.

16 ноября.

З о з у л я .

В чистім полі дубок стоїть,
Зозуля на дубі, —
Заплакала, закувала,
Що весна не всюди.

Як би спіло в полі жито,
Скрізь би весна була,
Як би спіли в саду вишні,
Скрізь би літо було.

Як би мерзнув в стозі колос,
Скрізь би осінь була,
Як би тяжко було дівці,
Скрізь би сама була.

Сирота.

Ой ви, гаї милетинські (10),
Гаї темнесенькі!
Чого літом і зимою
Все ви зелененькі?
Рада-б і я не плакати,
Серця не вялити, —
Та скажіть же, добрі люди,
Як тут не тужити?
Де мій батько, милий батько?
В яму закопали.
А деж мати, добра мати?
Травки повкривали.
Ані брата, ні сестриці,
Ще й хлопчину взяли.

16 ноября.

Жайворонок.

Поле дівча конопельки
Край панського сада;
Питаєть ся жайворонок:
„Чому ти не рада?“
— Як же-ж менї радїй бути,
Жайворонку малий,
Коли мого миленького
У неволю взяли?
Ой коли-б я пірце мала,
Я-б писала листи,
А ти, милий жайворонку,
Ти носив би вісти.
Ані пірця, ні паперу,
Писати не вмію;
Заспівай же миленькому,
Що я жальом нию.

І закраче в місті в(орон)...

З б і р.

” . . . . .
Всякий батько паном для челяді свої:
Мужі в нього оруть, жінки строї строять.
Коли-ж челядині голова вмирає —
Челядь його добра у купі тримає,
І для себе пана з роду вибирає,
Щоб на славні ради ходив для поради,
Ходив з наймилами, шляхтою, панами (11)“.
Слуги, пани й шляхта встали із-за столу,
Похвалили правду по святім закону...

Любусин суд

Чого-ж ти, Вілтаво, мутиш воду рівну,
Мутиш воду рівну, воду срібнопінну?
Чи-ж лютії бурі тебе розібрали,
Засипавши небо у чорнії хмари,
Силакавши на горах зелені вершини,
Виплакавши в долах злотопіскі глини? —
— Та як жеж то моїй воді не мутитись,
Коли рідні братя почали сваритись?
Два рідні братя за батькову долю
Посварились круто помеже собою.
Єден Хрудось жвавий на кривій Отаві (12),
На кривій Отаві, на золотодавій:
Другий — Стяглав смирний на Разбузі зим-
І обидва — братя і сини Кленові, [ній (13),
І батько їх з роду Тетва Цолільвовий,
Що полки мав Чеха і прийшов з полками
В славне панство наше над трома ріками (14).
Аж ластівка льотна смутно прилітає,
Смутно прилітає з кривої Отави,
Сіла на віконце в Любиній світлиці
В славному Вишеграді, славної столиці.
І сіла, щечече, жалібно лепече.

Та зачула-ж теє рідня їх сестриця,
 Рідня їх сестриця в Любних світлицях,
 І впросила княжну в місті Вишеграді
 Дати їм пораду по святій правді,
 І двох її братів миром помирити
 І їх по закону обох розсудити.
 Княжна зачуває, послів виправляє,
 Шле по Святослава з білої Любиці (15),
 Де темна діброва на чистій водичі,
 А по Лютобора із гір Доброславських (16),
 Де дика Орлиця у Лабу валить ся,
 І по Ратибора із гір Крехоношських (17),
 Де в сильного Трута згинула змія люта,
 І по Радивана з камінного мосту, (18)
 І по Ярожира з броду в мочаринах,
 І по Стрежибора з милої Сазави (19),
 І по Саморода з Межи сріблодави,
 І по всіх підданих, і шляхту, і панів,
 І по рідних братів Стяглава й Хрудося,
 Що їм за дідину битись довело ся.
 Як зійшлись піддані і шляхта і пани
 У Вишгород славний (в Любину столицю),
 І кождий по роду ступив у світлицю, —
 Ступила і княжна у білім убору,
 Ступила на стіл свій до славного збору.
 Дві мудрії діви (по сторонах стали),
 Вони усі віщбі Витязеві звали;
 І в їдній були дошки праводарні,
 А в другій були мечі кривдокарні,
 Перед ними були вогні необлудні,

А під ними були води святочудні.
 Каже княжна слово з стола золотого:
 „Ви, мої піддані і шляхто і пани,
 Розсудіть по правлі обох рідних братів,
 Що бють ся з собою за батькову долю;
 Судіть по закону божому святому:
 Чи обом їм бути при їдній волі,
 Чи їм розділитись на рівнії долі?
 Ви, мої піддані і шляхто і пани,
 Розберіте в мислях тяжку мою думу,
 Як вона вам буде по вашім розуму.
 Чи не буде може по вашім розуму,
 Для них положіте новеє правило,
 Котреб обох братів сварку замирило“.
 Склонились піддані і шляхта і пани,
 Тихо між собою говорити стали.
 Тихо між собою стали говорити,
 Любусину мудру виповідь хвалити.
 І устав Лютобір з Доброславських гір
 І почав такеє говорити слово:
 „Славна княжно наша з стола золотого!
 Вже ми розсудили про тую пригоду.
 Збирай тепер голос від твого народу!“
 Стали судні діви голоси збирати,
 Голоси збирати в посудини святі,
 І зібрали й дали шляхті викликати.
 Встав Радиван простий з Камінного мосту,
 Голоси і лічбу став переглядати
 І більшину в лічбі в народ викликати,
 В народ для розбору по цілому збору.

„Два рідніі братя! два сини Кленові,
 Що батько їх — роду Тетва Попільовий,
 Що полки мав Чеха і прийшов з полками
 В славне панство наше над трома ріками!
 Ви так замирить ся на батьковій долі;
 Обидва ви будьте при їдній волі!“
 А встав Хрудось жвавий з кривої Отави,
 Жовч йому розлилась всюди у сугави,
 Затрясли ся з злості усї його кості.
 І махнув рукою, туром реве в злості:
 „Горе пташенятам, де змія почує,
 Горе і тим мужам, де жінка панує!
 Мужу над мужами гоже панувати!
 Старшому дідину закон велить дати!
 Встала Люба з свого стола золотого
 І каже: „Піддані, і шляхта і пани!
 Ви тут усї чули, як мене споганив.
 Судить тепер самі правду по закону:
 Тепер я не буду судити нікому.
 Вибирайте, мужі, мужів собі рівних,
 Щоби вас судили на желізі кривнім;
 Слаба рука дїви на вас непокірних“.
 І устав Ратобір з Креконоських гір
 І такеє слово почав промовляти:
 „Нехвально нам правди у Німців шукати,
 У нас своя правда по закону святім,
 Що батьки принесли давними роками
 В славне (панство наше над трома ріками)...“

Пісня під Вишеградом.

Ой ти сонце ясне, Вишеграде красний!
Ти сильний, могучий, сяєш понад кручі,
Понад скали сяєш, ворогів лякаєш.

Під тобою річка бистра протікає,
Протікає річка, ярая Вілтава;
По над берігами чистої Вілтави
Молодий лісочок, милий холодочок.

Там-то соловейко літає раненько,
Весело співає і смутно співає,
Чи радість серденько, чи жаль зачуває.

Будь я соловейком в ліску зелененькім,
І я-б ширив крила, де мила ходила
Пізно вечерами, пізно вечерами.

А то кожді груди коханечко будить,
І, що душу має, коханечко знає
А я, небіг, тужу по тобі, дівчино; —
Помилуй х(лопчину, помилуй хлопчину)!

Д о п и с к и.

(1) Тепер на тім місці тільки Строгів видно, а того ліса ані сліду.

(2) Думають, що то був щит з такими острими розсохами, щоб готуючись на ворога, можна його було утукати в землю.

(3) Думають, що то була гора Громолав.

(4) Тодішні співаки, як співали співи, то чи стояли чи сиділи, а все — було — нижче тих, кому вони співали.

(5) В рукопису струмент називається *varuto*, щось подібне до нашої кобзи. Слово-ж *varuto* пригадує грецьке *βαρβιτον*.

(6) Давні Чехи мали по кілька жінок.

(7) Весною у Чехів називалась богиня весни (*java*) і молодости, а потому і сама весна і молодість; а Мораною (*Morana, marana, mogena, morina*, щось подібне до нашого „мора“) звалась богиня зими і смерті, а потому і сама зима і смерть. У Чехів і тепер є поговорка: *Protí Morěně není kořěne*, по нашому: протів мари нема карі.

(8) Люмір — давній співак — віщун.

(9) Трудно сказати, що то була за гора. На правім боці Лаби могла бути Бездівь (Pösig), а на лівім — Громолан (Donnersberg) край Милешова.

(10) Милетин — замок в Биджівськім повіті. Були колись і князі Милетинські.

(11) По рукопису: *chodi s kmetmi, s lesi i vladyku**). Слово „кмет“ часом значило селянина, як і тепер у Поляків; часом кметом називався близький до князя чоловік, а часом, як в співі „Людися і Любір“, значило і всякого пана. Слово „лех“ значило шляхтича, а слово „владика“ значило такого пана, що має кусок своєї землі.

(12) Отава чи Вотава — то річка в полудневих Чехах. В Отаві доволі золотого піску, через те то і недалечке від неї місто називається Пісок (Pisek). Отава вливається в Вілтаву коло міста Дзвікова (Klingenberg).

(13) Радбуза коло Пільзена вливається в Мезу, а Меза, назвавшись далі Берункою (Beraun), вливається в Вілтаву коло самої Праги. Там ще досі розказують люди за суперечку двох братів (Свобода).

---

*) Невірна цитата. Треба: *Chodi s kmetmi, s lechy, wladykami*. А другий рядок читається: *wstachu kmeté, lesi i wladyku*. Рудавський списав половину першого рядка і другу половину другого. — А. К.

(14) Декотрі думаючи, що Чехи вийшли із Славонії, кладуть, що тіі три ріки були: Драва, Рава і Дунай; другі же, що мають Чехів за прибувців із Білих Хорватів від Карпатських гір, видять в тих ріках Вислу, Одру і Лабу, або Гран, Ваг і Мораву.

(15) Любиця — коло Подібрад.

(16) Доброславські горби мають за місце, де тепер і стоїть Kralovú Hradec (Königgrätz).

(17) Керконоші (Riesengebirge). Казка за Трута, що поборов змія (дракона), і до сього часу живе в народі. На печаті міста Трутна стоїть також дракон.

(18) За Камінний міст споминає й грамота князя Спішигніва Лютомірецькому збору 1057 року. Але де був той міст, трудно показати.

(19) Сазава витікає з полудневих Чехів і коло Праги вливаєть ся в Вілтаву.

Ст. Руд.

З М І С Т.

	СТОРОНА
Переднє слово	III—VIII
Цар-Соловей. Казка (1857)	1 - 114

Старочеські співи з Кральовдвірського рукопису і других.

Переднє слово од редактора	117—130
Передмовка од передклялача	131—136
Олодра і Боліслав	137 - 139
Бен-Германів	140—143
Ярослав	144 - 155
Чмир і Власлав	156—165
Людися і Любір	166—171
Забій, Славій і Людко	172—179
Збигонь	180 - 183
Китяха	183
Ягоди	184—185
Олень	186—187
Рожа	188

Зовуля	189
Сирота	190
Жайворонок	191
Збір	192
Любусин суд	193—196
Пісня під Вишеградом	197
Дописки	198—200

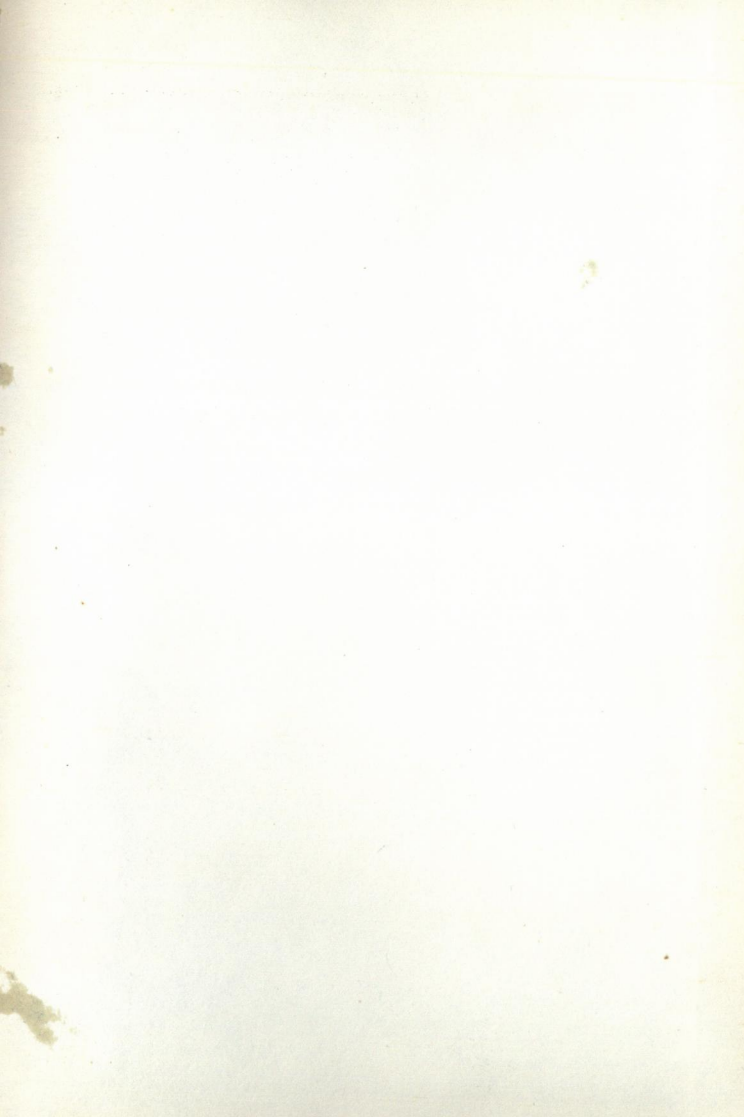

B-2590

1/5

2005

65990

B 2.596/5